

Πρεβεζάνικα Χρονικά

ΠΡΕΒΕΖΑΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ, 59-60 (2023)

ΠΡΕΒΕΖΑΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΤΗΣ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΠΡΕΒΕΖΑΣ
ΒΡΑΒΕΙΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ 2020
Περίοδος Β', Έτος 40^ο, Τεύχος 59-60

Αφιερωμένο στον Γιώργο Ι. Μουστάκη

Πρέβεζα 2023

Πρεβεζάνικες αναμνήσεις

Στράτος Ευ. Σταμουλάκης

doi: [10.12681/prch.41382](https://doi.org/10.12681/prch.41382)

Copyright © 2025, Στράτος Ευ. Σταμουλάκης

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

To cite this article:

Σταμουλάκης Σ. Ε. (2025). Πρεβεζάνικες αναμνήσεις . *Πρεβεζάνικα Χρονικά*. <https://doi.org/10.12681/prch.41382>

Πρεβεζάνικες αναμνήσεις¹

Πολλές φορές έρχονται ώρες που θυμάμαι σαν μια σκιά την περασμένη μου ζωή και απ' τον καημό μου δεν κοιμάμαι και ξημερώνομαι μέχρι το πρωί. Ένα πορτραίτο μου, παλιό, μέσα στο σαλόνι, που το κοιτάζω με μια ζήλια μυστική, και κάποιο γράμμα που μου λέει *μη με λησμόνει* φέρνουν ανάμνηση ερωτική.

Παρελθόν μια κιθάρα και ένα μπάντζο, ένα όμορφο ρομάντζο. Παρελθόν μια ζωή γεμάτη νιάτα, χρόνια αξέχαστα, φευγάτα. Παρελθόν είσαι ανάμνηση ωραία, μια αχώριστη παρέα, που σε σέρνουμε μαζί μέσα στην ψεύτρα τη ζωή.

Είμαστε άνθρωποι μεγάλης ηλικίας, με πολλά χρόνια στην πλάτη μας, χωρίς προοπτική και πρόγραμμα για δημιουργία, χωρίς δραστηριότητες. Παραγκωνισμένοι, απόκληροι της ζωής, δεν μας ικανοποιεί το παρόν και δεν οραματιζόμαστε το μέλλον. «Μηδ' ο γέρον ποτέ ξαναγιώνει, μηδέ το έαρ ανθεί δυο φορές».

Σαν δεν βλέπουμε μπροστά μας μέλλον, και χωρίς να το θέλουμε, γυρίζουμε στο παρελθόν. Ξυπνάνε οι αναμνήσεις μας, για όλα όσα ζήσαμε. Μεγάλη συντροφιά, οι αναμνήσεις της ιστορίας της ζωής μας. Στις γεροντικές συντροφίες ακούς συχνά:

—Θυμάσαι;

—Θυμάμαι.

Ήχοι

Ήχοι που δεν υπάρχουν πια, που έδιναν ζωή στην ήσυχη Πρέβεζα. Οι πιο μεγάλοι σε ηλικία, μέσα σε αυτούς γεννηθήκαμε και μέσα σε αυτούς πεθάνανε, κι εμείς που ζούμε με γλυκιά ανάμνηση τους θυμόμαστε.

Ήχοι καθημερινοί, ήχοι της ανάγκης, χωρίς να φέρουν καμία δυσαρέσκεια, αλλά ευχαρίστηση, γιατί μας έκαναν να νιώθουμε ότι ζούμε. Ήχοι που γέμιζαν τότε την Πρέβεζα. Ήχοι που έβγαζαν οι σιδερένιοι τροχοί από τις χειράμαξες που κυλούσαν στους πετρίνο-χωμάτινους δρόμους, όλη την ημέρα ακούγονταν οι τροχοί από τα κάρα μέχρι το σούρουπο. Ήχοι από τα χαβάνια που άλεθαν τον καφέ

¹ Επιλεγμένα αποσπάσματα από τις χειρόγραφες αναμνήσεις που συνέγραψε ο κ. Στράτος Ευ. Σταμούλακης, μετά τα 95 του χρόνια, σε δύο τόμους, και τις οποίες συμπληρώνει μέχρι και σήμερα, διανύοντας αισίως το 103ο έτος της ηλικίας του.

οι νοικοκυρές. Τα νιαουρίσματα από τις γάτες, τα κακαρίσματα από τις κότες που έκαναν τα αβγά τους, τα κουκουρίκου των πετεινών, τα φυσικά ρολόγια της φύσης. Ήχοι από τους σαλεπιτζήδες και τους παγωτατζήδες.

Κάθε εποχή είχε ιδιόμορφες φωνές και θορύβους. Ο ήχος των ξυλάδων που έκοβαν τα λιανόξυλα για τη φωτιά του μαγειρέματος. Ο ευχάριστος ήχος από τις ταβέρνες και τα ουζοπωλεία, που τραγουδούσαν οι γλεντζέδες και οι μερακλήδες Πρεβεζάνοι. Ήχοι που έκαναν τα καλάμια, όταν τα φυσούσε ο άνεμος. Τότε κάθε κήπος είχε στην άκρη του τα δικά του καλάμια.

Ήχοι από τους ντελάληδες που γυρνούσαν τότε όλη την Πρέβεζα αναγγέλλοντας κάθε γεγονός ή παραγγελία του Δήμου. Γλυκός ο ήχος της καμπάνας κάθε γιορτής, όλη την ημέρα, κάθε λειτουργίας χαρούμενα και κάθε Μεγάλης Παρασκευής λυπητερά. Όλη μέρα ακούγαμε με αγαλλίαση τον ήχο της καμπάνας. Αλλά και τις νυχτερινές ώρες πάνω στη σκαμνιά ο γκιώνης έκλαιγε τον πόνο του. Η κουκουβάγια που οι Πρεβεζάνοι την θεωρούσαν κακό οιονό. Τον κούκο με το κούκου-κούκου.

Μα ο καλύτερος ήχος ήταν της καντάδας. Κάθε βράδυ ορισμένοι κανταδόροι γύριζαν την Πρέβεζα και τραγουδούσαν κάτω από τα παράθυρα των ωραίων κοριτσιών, παρά την αστυνομική διάταξη που απαγόρευε τις καντάδες, προκειμένου να διασφαλιστεί η νυχτερινή ησυχία. Όταν πια νύχτωνε για καλά και δεν κυκλοφορούσε κανείς στον δρόμο παρά μόνο κανένας γιατρός, άκουγες την αρβύλα της αστυνομικής περιπόλου στο λιθόστρωτο. Τότε δεν υπήρχαν κλέφτες, ληστές, λωποδύτες, όπως σήμερα, καλοκαίρι και χειμώνα τα παράθυρά μας ήταν ανοιχτά. Πώς μπορώ να ξεχάσω την σάλπιγγα του ένδοξου 24ου Συντάγματος, που σάλπιζε το εγερτήριο, το σιωπητήριο, το συσσίτιο. Αλλά και τον Φράγκο, που χτυπούσε ο φλάρης, ο Ιταλός παπάς, στο καμπαναριό της καθολικής εκκλησίας κάθε μεσημέρι στις 12:00 ακριβώς.

Νερουλάδες, παγωτατζήδες και οι λοιποί γυρολόγοι.

—Άντε κυράδες, βγάλτε τα σκουπίδια σας.

Το κλικ-κλικ των ελαιοτριβείων που ήταν αρκετά τότε στην Πρέβεζα. Ο ήχος που έκαναν οι οπλές των αλόγων των παϊτονιών. Ήχοι από τους συνηθισμένους καβγάδες που έκαναν οι γειτόνισσες μεταξύ τους για ψιλοπράγματα. Ο ήχος από τις φωνές των παιδιών που γέμιζαν τις αλάνες και σταματούσαν, όταν οι μανάδες τα φώναζαν να πάνε σπίτι για να διαβάσουν, να φάνε, να κοιμηθούν. Ο ήχος από τα μαστόρια που επισκεύαζαν τις σκεπές των σπιτιών. Από τις γυναίκες που πουλούσαν κουκούτσες το καλοκαίρι.

Έθιμα που χάθηκαν ή χάνονται

Ακολουθούν κάποια έθιμα της Πρέβεζας που χάθηκαν ή χάνονται:
Οι άνδρες δεν συμμετείχαν στις δουλειές του σπιτιού.

Οι γυναίκες δεν ψώνιζαν τρόφιμα, παρά μόνο τα ρούχα τους.

Οι τσαγκάρηδες πήγαιναν στα σπίτια και έπαιρναν τα μέτρα για τα παπούτσια

που θα έφτιαχναν, ιδίως στις γυναίκες, και πάντα παρουσία των αντρών, μήπως και χαϊδέψει ο τσαγκάρης το πόδι ή το γόνατο της γυναίκας ή της αδερφής.

Ο μαραγκός έπαιρνε τα μέτρα από τον πεθαμένο για να φτιάξει την κάσα.

Οι χήρες δεν έβγαζαν ποτέ τα μαύρα.

Μαύρο πανί κρεμόταν στην πόρτα του πεθαμένου για ένα χρόνο, μέχρι που γινόταν κουρέλια.

Σκέπαζαν τους καθρέφτες, όταν πέθανε κάποιος ένοικος του σπιτιού.

Οι μοιρολογίστρες.

Τις καμπάνες τις χτυπούσαν σε όλες τις εκδηλώσεις οι καντηλανάφτες φορώντας μαύρο ράσο. Την παραμονή της γιορτής της τοπικής εκκλησίας η καμπάνα χτυπούσε όλο το απόγευμα μέχρι το βράδυ.

Στα πανηγύρια ο καντηλανάφτης έφτιαχνε το φιόρο (μάτσα λουλούδια) που τα προσέφερε στους εορτάζοντες, εισπράττοντας φιλοδώρημα.

Οι γυναίκες δεν διάβαιναν το ποτάμι (Κουραδά) παρά πολύ σπάνια, όπως σπάνια κατέβαιναν και από το Σαϊτάν Παζάρ.

Ο καντηλανάφτης έπρεπε να κρατά καθ' όλη τη λειτουργία ή τον εσπερινό αναμμένο το θυμιατό, γιατί τότε δεν υπήρχαν τα έτοιμα καρβουνάκια. Υπήρχε το πρόχειρο θυμιατό. Μια σφαίρα κομμένη στη μέση, σαν ποτήρι, με διαστάσεις όμοιες με το εσωτερικό του κυρίως θυμιατού, ή λίγο μικρότερες για να μπαίνει στο θυμιατό. Είχε χερούλι και από το χερούλι αυτό περνούσε μια βέργα μήκους 80 εκατοστών. Έβαζε τα καρβουνάκια με μπαμπάκι βρεγμένο στο οινόπνευμα, το άναβε και το έφερε περιστροφικά γύρω-γύρω, κάθετα στη γη. Με την περιστροφή άναβαν τα καρβουνάκια. Όταν άναβαν καλά, τότε τα έβαζε στη μισή σφαίρα, μέσα στο θυμιατό.

Ο παπάς της ενορίας το μεσημέρι πήγαινε στο σπίτι του εορτάζοντος και σήκωνε το ύψωμα. Διάβασε τις ευχές, έκοβε μια πυραμίδα από τη λειτουργία στη μέση από τη σφραγίδα και το έδινε στον εορτάζοντα να το φάει.

Την παραμονή των Φώτων ο παπάς έπρεπε να πάρει σβάρνα τα σπίτια των ενοριτών και με την αγιαστούρα του τα αγίαζε και τον ακολουθούσε από πίσω ο καντηλανάφτης με τον αγιασμό και πιο πίσω από αυτόν 4-5 μικρά παιδιά. Οι νοικοκυραίοι έριχναν νομίσματα, από ένα τάλιρο μέχρι δεκάρα.

Τον Δεκαπενταύγουστο ο παπάς πάλι πήγαινε σε όλους τους ενορίτες και έκανε παράκληση μαζί με τον βοηθό του.

Ο Κλήδονας,² με τα ασπράδια των αβγών στο ποτήρι, το λειωμένο μολύβι στο νερό, τον μαστραπά με το αμίλητο νερό και τα διάφορα μιχλιμπιδία που έριχναν σε αυτόν, το βράδυ, στο πανηγύρι της γειτονιάς με τα στιχάκια στις φωτιές.

Οι ημερήσιες εκδρομές σε κάθε πανηγύρι με τις κουβέρτες στρωματσάδα, τα γραμμόφωνα, τους χορούς.

² Πανηγύρι που εορτάζεται σε όλη την Ελλάδα στις 24 Ιουνίου, αλλά ιδιαίτερα στην Ήπειρο και τα Επτάνησα.

Την περαταριά με τον περατάρη, τον μπάρμπα Αποστόλη. Ο μονόφθαλμος.

Κάθε Χριστούγεννα και Πάσχα κάναμε την προαίρεση στον παπά την παραμονή των Χριστουγέννων και το Μεγάλο Σάββατο. Καθόταν στη μέση της εκκλησίας με το Ευαγγέλιο και δίπλα ο καντηλανάφτης ή ο επίτροπος που κρατούσε τον δίσκο. Οι πιστοί φιλούσαν το Ευαγγέλιο και έριχναν την προαίρεση στον δίσκο και ο παπάς χαμογελούσε, όταν ήταν μεγάλη η προσφορά.

Τα βαρελότα και τα τρίγωνα που αρχίζουν να τα φτιάχνουν από την Καθαρά Δευτέρα μέχρι τη Μεγάλη Εβδομάδα. Ακουγες «μπαμ-μπουμ» κάθε απόγευμα που γινόταν η δοκιμή. Το πρωί του Μεγάλου Σάββατου έπεφτε το κομμάτι με το χτύπημα της καμπάνας και ο Κασκάνης έριχνε το μάσκουλο, το κομμάτι.

Χαθήκανε οι θεληματάρηδες από το ρολόι, καμιά εικοσαριά, που έκαναν τα θελήματα, με ένα δίφραγκο πήγαιναν τα ψώνια στο σπίτι, πολλές φορές κουβαλούσαν και βάρους πάνω από 20 οκάδες.

Πάνε οι παπλωματούδες με τα εργαλεία τους, ήταν μια ωραία εποχή. Τότε γινόταν πανηγύρι στα σπίτια, γιατί το πάπλωμα γινόταν στο σπίτι του πελάτη, ειδικώς όταν ήταν για προικιό. Μαζεύονταν οι συγγενείς, τρατάρωνταν τραγουδώντας. Έριχναν και λεφτά στο στρώμα και εύχονταν να κάνει το ανδρόγυνο ένα σερνικό παιδί.

Το ξύρισμα του γαμπρού γινόταν στο σπίτι του και μαζευόταν όλο το σόι καθώς και τα βιολιά τα οποία έπαιζαν όλη την ώρα. Όταν ξύριζαν τον γαμπρό, έριχναν νομίσματα, συνήθως κέρματα, σε μια λεκανίτσα που είχε ο μπαρμπέρης και φώναζαν: «Του μπαρμπέρη!» Και αυτός αργούσε, επίτηδες, το ξύρισμα και τα οικονομούσε, ειδικά από τον γαμπρό. Έβγαινε γερό μεροκάματο. Από κει βγήκε το η φράση «ξύρισμα του γαμπρού».

Το Μεγάλο Σάββατο το πρωί όλοι έσπαγαν στον δρόμο μπουκάλια και κεσέδες³ και φώναζαν: «Για τ' πομπή των Εβραίων!»

Τη Μεγάλη Πέμπτη καίγανε τον Ιούδα. Ο πλούσιος γείτονας έδινε ένα κουστόμι, που οι γυναίκες το γέμιζαν χορτάρι και χοντρό αλάτι. Το στήριζαν σε ένα παλούκι και του έβαζαν φωτιά και πάλι φώναζαν: «Για τ' πομπή των Εβραίων!»

Τον επιτάφιο τον στόλιζαν από τα λουλούδια των κήπων των ενοριτών ή από τα λουλούδια που έκλεβαν τα παιδιά της ενορίας.

Στην εκκλησία τηρούνταν αυστηρά οι θέσεις ανδρών και γυναικών.

Στα πανηγύρια επισκέψεις στους εορτάζοντες, το πρωί στους άνδρες και το απόγευμα στις γυναίκες, ποτέ μαζί, τουλάχιστον μέχρι τον Πόλεμο.

Στα βαφτίσια τα μικρά παιδιά στέκονταν στο προαύλιο της εκκλησίας ή στην αυλή του σπιτιού. Τότε τα μυστήρια γίνονταν στα σπίτια και περίμεναν να πάρουν λεφτά, που θα πέταγε ο νονός, και γινόταν το σώσε το ποιος θα πάρει τα πιο πολλά.

Μετά από κάθε κηδεία γινόταν το τραπέζι της παρηγοριάς. Καθένας έφερνε τα τρόφιμα και το κρασί, πάντα βράδυ, και για πολλές ημέρες.

³ Μικρό σκεύος, συνήθως πήλινο. Σε αυτό αγοράζαμε, μέχρι που βγήκαν οι πλαστικές συσκευασίες, το γιαούρτι.

Πάνε και οι μπουγάδες με την μεγάλη κόφα, την αλισίβα και το καυτό νερό, καθώς και η ξύλινη σκαφίδα, με το εξάρτημά της, την τρίφτρα.

Χάθηκαν από την Πρέβεζα οι λούστροι από τον Άγιο Χαράλαμπο.

Οι γαλατάδες, οι παγωτατζήδες, οι αργαλειοί, οι νερουλάδες, οι σκιτζίδες,⁴ οι Εβραίοι με τα καροτσάκια και τις καραμούζες, οι σινεμάδες (κινηματογράφοι). Τα εξαπτέρυγα και τα στεφάνια που ακολουθούσαν τη νεκρική πομπή. Τα βιολιά από το Σαϊτάν Παζάρ.

Χάθηκαν οι υπαίθριοι φωτογράφοι με τους τρίποδες.

Χάθηκαν οι σαμαράδες, οι καροπιοί, οι οπλουργοί, τα ελαιοτριβεία.

Δεν ψήνουν πια τους καφέδες οι νοικοκυρές.

Χάθηκαν οι ποδιές από τις μαθήτριες, τα πηλήκια από τους μαθητές.

Άλλαξε το ντύσιμο των ανδρών και των γυναικών. Το σοβαρό κοστούμι και το φόρεμα τώρα έγινε ένα χρωματιστό καρναβάλι, φολκλωρικό, άκοσμο, ξεβράκωτο, άσεμνο.

Χάθηκαν τα βουβάλια από τους βάλτους της Πρέβεζας και του Λούρου.

Χάθηκαν οι φιστικάδες.

Χάθηκαν οι καντάδες.

Χάθηκαν τα Πολυσπόρια, την 21η Νοεμβρίου.

Δεν ξανάρθαν στην Πρέβεζα τα πριάρια με τα σταφύλια τα πατρινά και τα λευκαδίτικα, καθώς και το μαύρο κρασί της Λευκάδος.

Χάθηκαν οι ταβέρνες με τους πατσάδες και τον κρύο μπακαλιάρo τον τηγανητό.

Χάθηκε το χειροφίλημα των ιερέων στους δρόμους από τα παιδιά και τους μαθητές.

Χάθηκαν τα παραδοσιακά καφενεία.

Χάθηκαν οι βάρκες με τα πανιά.

Χάθηκαν τα χάνια και τα πανδοχεία.

Χάθηκαν τα χάβαρα και οι καποσάντες.

Χάθηκαν οι κουρούνες.

Χάθηκαν οι αυλές και οι κήποι με τις σκαμινές.

Χάσαμε το Κουντρί, τα Πετρέλαια, τα Πέτσα.

Πάνω απ' όλα χάσαμε την αγάπη, τον σεβασμό μας και την αλληλοβοήθεια. Το ενδιαφέρον προς τους συμπατριώτες μας. Πάει ο οραματισμός μας, η ευαισθησία, το δάκρυ της συμπόνιας και της ανθρωπιάς. Η χαρά μας τώρα πλέον είναι όταν παθαίνει κάτι κακό ο άλλος.

Πάει η συμπαράστασή μας, οικονομική, ηθική. Τώρα ρίχνουμε λάδι στη φωτιά για να διασκεδάσουμε εμείς.

Χάθηκαν το Μεγάλο Σάββατο τα βελάσματα των αρνιών που σφάζονταν και έπρεπε να είναι πάντα άσπρα, και όχι κατσίκια.

⁴ Εργάτες που σκίζαν ξύλα για καυσόξυλα.

Χάθηκαν τα παϊτόνια, τα αμάξια που τα έσερναν ένα η δύο άλογα με τους γραφικούς αμαξιάδες με το ζωνάρι, το γιλέκο και το κουτσαβάκινο ύφος τους.

Χάθηκε η φάβα και τα κουκιά.

Χάθηκε το σάλπισμα του 24ου Συντάγματος, που μετά τα απογευματινά γυμνάσια περνούσαν από την κεντρική αγορά και τότε έκλειναν τα μαγαζιά τους ο κόσμος, μέχρι να περάσει η βρόμα από την ποδαρίλα.

Χάθηκαν οι Βλάχες με το γάλα και τις κουκούτσες.

Χάθηκαν οι αγοραπωλησίες των σχολικών βιβλίων έξω από το τζαμί.

Χάθηκε το μοίρασμα των γλυκών από τα παιδάκια, όταν γεννιόνταν κάποιο παιδί, στους φίλους και συγγενείς.

Χάθηκαν οι γραφικοί εφημεριδοπώλες, ο Κώστας, ο Κίτσος και οι άλλοι, που είχαν φωνή που ακουγόταν μέχρι το Άκτιο και έδιναν και κρυφά-κρυφά τον *Ριζοσπάστη* και κάθε αντιστασιακό φυλλάδιο.

Σιγά-σιγά χάνονται οι μπαρμπέρηδες, σήμερα γίνανε κομμωτές και μαζί με τους μπαρμπέρηδες χάθηκαν κι άλλες δραστηριότητες. Θεράπευαν τον τριχοφάγο, την κασίδα. Ξύριζαν το μέρος, το χαράκωναν σταυρωτά με ξυράφι ελαφρά, το έτριβαν με σκόρδο και έβαζαν μαρουτί. Οι μπαρμπέρηδες έριχναν, επίσης, βεντούζες κοφτές με το ειδικό εργαλείο.⁵ Ήταν οι γιατροί για ψύλλου πήδημα, βεντούζες κοφτές. Έβαζαν βδέλλες, είχαν πάντα ένα γυάλινο βάζο με βδέλλες.

Χάθηκε το λαϊκό φαρμακείο κάτω από αρχοντικό του Τσώκου, με φαρμακοποιό τον Θανάση Κλάπα.

Πάνε οι καστανάδες με την κόφα τους και το τσουβάλι που σκέπαζαν τα κάστανα να μην κρύνουν.

Οι φιστικιάδες και πασατεμπιάδες με τα περιφερόμενα καροτσάκια τους, και τι δεν είχε το καροτσάκι, πασατέμπο, φιστίκια, στραγάλια, παστέλια, σουτζούκι, καραμέλες, σοκολάτες, και ειδικά το σάμαλι, κουλούρια, λουκούμια. Όλα στοιβαγμένα με τάξη στο χειράμαξο και σκεπασμένα με τούλι. Τους χαλβάδες, ειδικά τον άσπρο που τον έκοβαν με ένα ειδικό μικρό σκεπάρνι, και τον καφέ που έδινε τόνο στα πανηγύρια και στις εκδρομές. Οι παγωτατζήδες, «κρέμα, βανίλια, χωνάκι παγωτό!», τους άκουγες όλο το καλοκαίρι με τα καροτσάκια τους, που πάντα έσταζαν νερό και έτριζαν. «Ένα φράγκο το κομμάτι, μέντα μυρωδάτη!»

Ο γιατρός Λάζαρος

Δύο αδέρφια Εβραίοι, γιατρός ο ένας, ο Ιωσήφ Λάζαρος, ο άλλος δικηγόρος, ο Νικόλαος Λάζαρος, έγιναν Χριστιανοί. Δεν ξέρω πότε. Ο γιατρός ήταν ανεκδιήγητος και στα λεγόμενά του αθυρόστομος, καλός γιατρός, από τους καλύτερους

⁵ Μεταλλικό εργαλείο, με δώδεκα, συνήθως, ρυθμιζόμενες αιχμηρές λεπίδες, με το οποίο έκοβαν το δέρμα, για να βγει το αίμα με τη βεντούζα.

της Ελλάδος, κυριολεκτικά. Ήταν παθολόγος, όταν σε εξέταζε, χωρίς άλλες έρευνες σου έλεγε τι έχεις και τότε θα γίνεις καλά, τι φάρμακα θα πάρεις και σε πολλές περιπτώσεις ανακάλυπτε και άλλες κρυφές αρρώστιες που δεν ήξερε ο ασθενής ότι είχε.

Με τον καιρό ήξερε να κουράρει πολλές ασθένειες, ήταν μάμος, ήταν χειρουργός, ήταν μικροβιολόγος, με μια ματιά σου έλεγε τι έχουν τα ούρα (όχι βέβαια σοβαρές ενδείξεις). Ήταν ψηλός άντρας, γεροδεμένος, χαμογελαστός και σχεδόν ήξερε όλους τους Πρεβεζάνους. Ήταν δε πολύ τσιγκούνης, το ξύρισμα έκανε 5 δραχμές και κάθε φορά που τον ξύριζε ο πατέρας μου τον ρωτούσε:

—Τι χρωστώ, Βαγγέλη;

Του έλεγε πάντα ο πατέρας μου που τον ήξερε:

—3 ή 4 δραχμές.

—Μπράβο μωρέ Βαγγέλη, με ευχαρίστησες στο ξύρισμα, γουλί με έκανες.

Εμένα, όταν τον ξεσκόνιζα, μου έδινε μια δεκάρα ή το πολύ δυο δεκάρες, στις γιορτές. Οπότε, όταν τον ξύριζε ο πατέρας μου, εγώ έφευγα από το κουρείο, αυτός όμως δεν το έπαιρνε σαν προσβολή γιατί δεν ντρεπόταν ποτέ.

Όταν ο Σπύρος ήταν στο Δημοτικό, ο Χαρίδημος Γιώτης έχωσε στο μπούτι του Σπύρου ένα μολύβι που μολύνθηκε και σάπιζε ο μηρός. Ο Λάζαρος τον εγχείρησε, έβγαλε όλα τα σάπια κομμάτια κρέατος και άφησε μόνο τα κόκκαλα. Έμεινε ένα μήνα στο κρεβάτι και ο Λάζαρος τον επισκεπτόταν τακτικά.

—Σώπα, Βαγγέλη, και το σώσαμε το ποδάρι.

Άλλη φορά από ένα χωριό φέρανε μια ετοιμόγεννη, στην ώρα της με πόνους, το παιδί δεν έβγαине, φώναζαν το βράδυ τον Λάζαρο, χωρίς να έχουν σπίτι να μείνουν. Ο Λάζαρος την ξεγέννησε στον δρόμο κοντά στην παραλία, κάτω από μια γέφυρα που ένωνε δυο σπίτια. Όταν η γυναίκα φώναζε, της έλεγε:

—Σκάσε μωρή, όταν τον έτρωγες ήταν καλά;

Δεν ντρεπόταν κανένα, ούτε φοβόταν για τίποτε.

Όταν μεγάλωσε, πήρε μπαστούνι. Επειδή τον λέγανε Ιωσήφ, ο πατέρας μου του Αγίου Ιωσήφ μου έδωσε μια ανθοδέσμη να του την πάω, καθόταν στην αγορά σε διάδροφο. Χτυπώ την πόρτα μου ανοίγει αυτός, ήταν ολόγυμνος:

—Τι κοιτάς, μωρέ χαμένο, πες ευχαριστώ στον πατέρα σου.

Στην Παναγία ήταν παπάς ένας ιερομόναχος που μιλούσε με φωνή γυναικεία, καθόταν μια ηλιόλουστη μέρα έξω στον διάδρομο, τον βλέπει ο Λάζαρος και πάει κοντά του:

—Καλή μέρα, δεν μου λες παππούλη, ιερομόναχος είσαι η παπάς;

—Ιερομόναχος.

—Σαν τι πέος να κρατάς (αλλά το είπε στη μαλλιαρή διάλεκτο, χυδαία).

Τα έχασε ο παπάς και φωνάζει τον ιεροκόμο, που ήταν ο Βασίλης ο Σαρλός (Ασπρογέρακας). Το είπε στον Βασίλη και αυτός του λέει:

—Μην τον παρεξηγείς, παππούλη, γιατί το χούι του είναι να πειράζει τον κόσμο.

Έφυγε από το σπίτι που καθόταν και νοίκιασε πιο πάνω στην αγορά, γωνία με τη θάλασσα. Όταν πια πέθανε και γκρέμισαν το σπίτι, το οποίο είχε εσωτερικούς

τοίχους, τσατμάδες, μέσα στους τσατμάδες βρέθηκαν χρυσές λίρες πολλές και όλες βαμμένες με πολλά χρώματα.

Είχε τρία αγόρια και μια κόρη, η οποία παντρεύτηκε έναν πρωτοδίκη. Όταν η κοπέλα του ήταν ανύπαντρη, ένα πρωί ανεβαίνει στο σπίτι του και πάει στην κρεβατοκάμαρα να πάρει κάτι και βλέπει την κοπέλα του αγκαλιά με μια άλλη κοπέλα, (δεν λέμε όνομα). Μόλις την είδε ο γιατρός, ανοίγει το παράθυρο και φωνάζει:

—Ακούστε, Πρεβεζάνοι! Η κοπέλα μου με την τάδε... κάνουν πλακο...!

Έγινε το σώσε.

Ο ένας γιος, ο Αυρήλιος, ήταν στρατιώτης και τον σκότωσαν οι κομμουνιστές, ο άλλος συμμαθητής μου γεωπόνος. Όταν τα παιδιά του σπούδαζαν στην Ιταλία και αλληλογραφούσαν μαζί του, και σε ένα γράμμα ο ένας έγραψε:

—Αγαπημένε μου πατέρα,

και ο γιατρός:

—Άι στο διάβολο, μαλακισμένο.

Ο άλλος έγραφε:

—Πούστη πατέρα,

—Ααα, αυτός είναι γιος μου,

φώναζε ο γιατρός.

Έκανε πολλά καλά, χωρίς όμως να τον νοιάζει το τι θα του δώσουν, αρκεί να έπαιρνε χρήματα. Δεν χαλούσε λεφτά για τον εαυτό του και στο σπίτι του ήταν άρχοντας, δεν τους στέρησε τίποτε ό,τι του ζητούσαν. Η γυναίκα του ήταν αριστοκράτισσα. Η φήμη του έφτασε σε όλη την Ήπειρο και μια μέρα ήρθαν από ένα χωριό με ετοιμοθάνατο αδελφό. Τον πήγανε στο χάνι του Καβάγια και φώναζαν τον Λάζαρο. Μόλις πήγε και είδε τον ασθενή, οι χωριάτες έβγαλαν πιστόλι, τον σημάδευσαν και του λένε:

—Άμα δεν κάνεις καλά τον αδελφό μας, θα σε σκοτώσουμε.

—Κοιτάζτε,

λέει ο γιατρός που κατάλαβε ότι θα πεθάνει. Και συνέχισε:

—Ξέρω τι έχει αλλά θα πάρει λίγο χρόνο για να τον κάνω καλά. Όσο θα είμαι μέσα στην κάμαρη δεν θα με ενοχλήσετε, εγώ θα κάνω ό,τι πρέπει για να γίνει καλά ο αδελφός σας.

Μετά από κάμποση ώρα ξαναβγήκε:

—Τώρα θα κλειδώσω την πόρτα και εσείς θα μπειτε μέσα σε μια ώρα, σιγά-σιγά. Δεν θα του μιλήσετε παρά μόνο όταν ανοίξει τα μάτια του και πάλι σιγά θα του φερθείτε

και τους έδωσε το κλειδί.

—Τι χρωστάμε γιατρέ;

—Τώρα τίποτε. Όταν γίνει καλά. Αντίο σας. Ξέρετε που θα με βρείτε. Στου Αντωνάτου το φαρμακείο.

Δεν ξαναφάνηκε στην Πρέβεζα ο γιατρός, χάθηκε και μετά από καιρό επέστρεψε και ζούσε με την ψυχή στα δόντια, έτσι γλύτωσε.

Τον κάλεσαν από την αστυνομία να κάνει νεκροψία σε κάποιον, όχι Πρεβεζάνο,

μάλλον εγκληματίας ήταν. Πάει ο γιατρός στο ξυλουργείο του Κώστα Σπαρτιώτη, θείου του Λεάνδρου Σπαρτιώτη, για να του δώσει ένα βοηθό του. Πήρε τον Αλέκο Τόλια, λίγο χαζούλη, ο οποίος, όταν γελούσε, τον άκουγε όλη η αγορά. Το ξυλουργείο του Σπαρτιώτη ήταν απέναντι από την Παναγία και πήγαινε ο Μαρκής και του έλεγε:

—Έλα Αλέκο, έχει πλάκα.

Και άρχιζε ο Αλέκος το γέλιο.

Πήγε ο γιατρός και ανοίγει τον νεαρό και βγάζει έξω τα εντόσθιά του και τα δίνει να τα κρατήσει ο Αλέκος. Τα κράτησε αλλά κάτι έπαθε και από εκείνην τη μέρα κάθε τόσο έφτυνε μέχρι που πέθανε.

Ο Λάζαρος πέθανε μεγάλος σε ηλικία αλλά δεν άφησε τον κόσμο σε ησυχία με τα καμώματά του. Ήταν στην Πρέβεζα ένας τύπος που τον έλεγαν μπάρμπα Χρήστο. Μεσήλικας, κοντούλης, φορούσε ρεπούμπλικα και είχε μακριά μουστάκια. Τον πείραζαν τα παιδιά λέγοντας:

—Ένα δίφραγκο το μουστάκι.

Αυτό το θεωρούσε προσβολή ο μπάρμπα Χρήστος και άρχιζε να βλαστημάει και να εκστομίζει τρομερές βλαστήμιες, όλες γύρω από το σεξ, και άφριζε. Κάποτε έτυχε να τον συναντήσει ο γιατρός, που έδωσε ένα νόμισμα στα «αγιόπαιδα» και άρχισαν να τον πειράζουν, άκουγε ο γιατρός κι αγαλλίαζε από τις αισχρολογίες.

Ο Αιμίλιος ο γιος του έπαιζε φλάουτο πολύ καλά, κάναμε πολλές καντάδες και πάντα με αποκαλούσε «αρχηγέ», ήταν καλός άνθρωπος.

Ο Αντώνης

Στο σπίτι μας στην Πρέβεζα, κοιμήθηκε στην κουζίνα και ο Αντώνης με το βιολί του. Ποιος ήταν ο Αντώνης τότε δεν το μάθαμε. Αυτός έκανε την παρουσία του με το βιολί του και, από ό,τι φαίνεται, έπαιζε καλό βιολί, γιατί τον έπαιρναν στα πανηγύρια. Ήταν πάντα ρακένδυτος, ξυπόλυτος και γεμάτος ψείρες, άπλυτος αλλά πάντα ξυρισμένος. Όλοι τον ξέραμε «ο Αντώνης με το βιολί», ήταν γνωστός σε όλη την Πρέβεζα. Ζούσε στην Πρέβεζα από ελεημοσύνες, καμιά φορά και με κανένα παλιό ρούχο, παντελόνι, σώβρακα, φανέλες που τότε δεν πλύθηκαν.

Είχε ιστορία ο Αντώνης. Όταν δεν είχε καλό καιρό, κοιμόταν σε ξύλινο κρεβάτι (καβαλέτο) στη μακρόστενη κουζίνα μας. Απέναντι ακριβώς ήταν μια κοπέλα, η Βαγγελινή, ευτραφής, όλο χαμόγελο, καλής καρδίας. Κοπέλα ψηλή με κότσο, ομορφούλα, ήταν μοναχοκόρη του Αναστάσιου Καρμανιόλα, κουμπαρούλα μας. Ο Αντώνης την έβλεπε κάθε μέρα, όταν ειδικώς η μάνα μου του έφτιαχνε καφέ το πρωί, που τον έπινε καθιστός στην πέτρινη σκάλα των τεσσάρων σκαλοπατιών και ερχόταν καμιά φορά και η Βαγγελινή, γιατί ο Αντώνης έλεγε αστεία.

Ο πατέρας μου ήταν τις Απόκριες ο κορμός των εκδηλώσεων. Χαλούσε χρήματα και κουραζόταν πολύ. Ήταν ανθρωπάκος αλλά όλο ζωή. Είδε τον Αντώνη που κοίταζε τη Βαγγελινή και τον ρωτάει:

—Σου αρέσει αυτή κοπέλα, μωρέ Αντώνη;

—Ναι.

—Θέλεις να την παντρευτείς;

—Ναι.

—Εντάξει. Την Κυριακή θα γίνει ο γάμος εδώ στο σπίτι μου, που έχει μεγάλο σαλόνι.

Συνενοήθηκε με τους φίλους του ότι θα παντρεύουν τον Αντώνη με τη Βαγγελινή. Όλοι θα βοηθούσανε. Όλη η Πρέβεζα περίμενε τη μέρα. Ο γάμος θα γινόταν το Σάββατο της Τυρινής και όχι την Κυριακή. Πλύναν τον Αντώνη, του φρέσκαραν το πανοφόρι, τον ξύρισαν, τον χτένισαν και τον έβαλαν να περιμένει τον παπά και τη νύφη.

Σε έναν που θα έκανε τον παπά, του φόρεσαν μια μαύρη ρόμπα, το καλυμμαύχι, το οποίο το είχε φτιάξει ο πατέρας μου, καθώς και τα ψεύτικα γένια, που για να σταθούν είχε φτιάξει κόλλα με μαστίχα και αβγό. Νύφη ντύσανε τον Αναστάση Σαμσαλιά (Αρβανίτη) και το νυφικό πάλι το έφτιαξε ο πατέρας μου με τούλι από μπομπονιέρες, που θα σκέπαζε το πρόσωπο της νύφης. Άρχισε να γίνεται ο γάμος. Τι ένιωθε ο Αντώνης από αυτό; Τίποτε, αυτός τη νύφη ήθελε. Ο κόσμος πλημμύρισε έξω από το σπίτι μας και το αδιαχώρητο μέσα. Τέλειωσε ο γάμος και βγήκαν έξω στην αγορά.

Ο Αντώνης κρατούσε τη νύφη από το μπράτσο. Όλη η Πρέβεζα βρέθηκε στον γάμο του Αντώνη. Όταν περνούσαν από τα μπακάλικα της αγοράς, τους πετούσαν καλαμπόκια, στάρια, κουκιά, ρεβίθια. Γίνονταν το σώσε, σταμάτησαν τα πάντα και γύρισαν στο σπίτι πάλι. Θα κοιμόνταν στην κουζίνα μας. Τότε έγινε της κακομοίρας, όσοι ήταν έξω γελούσαν, όταν ο Αναστάσης τράβηξε το βέλο και λέει στον Αντώνη:

—Έλα.

Τα έχασε ο Αντώνης και λέει:

—Μωρέ εγώ κάτι κατάλαβα στην αγορά όταν έσφιξα το μπράτσο της νύφης. Κατάλαβα ότι δεν ήταν η Βαγγελινή γιατί το μπράτσο ήταν λεπτό!

Είδες ο Αντώνης!

Το θέατρο

Μια χρονιά οι φίλοι της παρέας αποφάσισαν να παίζουν την Γκόλφω. Διάλεξαν τους ηθοποιούς και πρώτος και καλύτερος ο Χριστόφορος Φαρμάκης και ο αδελφός του Δημήτρης. Ο Σωτήρης Σταμουλάκης, ο Γιώργος Κατσανάκης, ο Αναστάσης Αρβανίτης, ο Κατσαρός χαλκουργός, ο Καλλίνικος και άλλοι. Όσοι χρειάζονταν μάθανε τους ρόλους τους. Ήταν δε κομπάρσοι ορισμένοι νέοι και νέες που θα ντύνονταν με χωριάτικες ενδυμασίες. Όλοι οι παίκτες με φουστανέλες. Οι πρόβες γίνονταν πολύ συχνά στο σπίτι μας. Το ούζο έτρεχε ποτάμι, από τον Τσιρώνη.

Το έργο θα το παίζανε στη Θεοφάνειο Σχολή στο ισόγειο. Ο χώρος ήταν διαμορφωμένος έτσι που να δέχεται κάθε καλλιτεχνική εκδήλωση με σκηνή, κουρτί-

νες, φωτισμό με κεριά και λάμπες. Η παράσταση παίχτηκε με ακροατήριο μορφωμένους και αμόρφωτους και μερικά ονόματα της εποχής. Πήρανε συγχαρητήρια όλοι τους και ο τότε δήμαρχος τους προσέφερε δείπνο την άλλη μέρα. Τόσο πολύ ευχαριστήθηκαν. Από τις πολλές φορές που άκουσα τους διαλόγους μού μείνανε στη μνήμη.

Τον ρόλο του Τάσου τον έπαιζε ο πατέρας μου και της Γκόλφως ο Αναστάσιος Σασμαλιάς. Ήταν σε μια βρύση, φτιαγμένη και αυτή από τον πατέρα μου, σαν αληθινή, περίμενε την Γκόλφω και έλεγε:

—Στις κορυφές γλυκοκελαϊδούν τα αηδόνια, πήρε η μέρα και η αυγή, βασίλευσε η πούλια, έφυγε ο ήλιος και η Γκόλφω η πεντάμορφη ακόμη δεν εφάνη. Α, να την και ξεφάντωσε.

—Καλή σου μέρα, Τάσο μου.

—Καλή σου μέρα, Γκόλφω.

Και προς το τέλος του έργου θυμάμαι τα εξής: «Ουρανέ τι στέκεσαι, βουνά δεν γκρεμιζόσατε και στα χαλάσματά σας έναν φονιά να θάψετε».

Την άλλη χρονιά πάλι θέατρο, «Ιφιγένεια εν Αυλίδι». Όλοι οι ίδιοι, νέοι ηθοποιοί και πώς να μάθουν την καθαρεύουσα, που μερικοί ήταν και αγράμματοι; Τον ρόλο του Αχιλλέα τον έπαιζε ο πατέρας μου και δέχτηκε χαρτί συγχαρητήριων από τον νομάρχη και τον συνταγματάρχη.

Την τρίτη χρονιά άλλη παράσταση, που παίχτηκε στην ύπαιθρο, στην πλατεία Αγίου Χαραλάμπους. Ήταν ένα πανηγύρι ζακυνθινό. Μεγάλη επιτυχία και εδώ τον λόγο είχε ο δήμαρχος, που έδωσε συγχαρητήρια σε όλους τους ηθοποιούς, αλλά ιδιαίτερος στον πατέρα μου που είχε τον πρωταγωνιστικό ρόλο, τον Νιόνιο. Από αυτό το έργο θυμάμαι την Παγώνα και τον Χοντρονικολό.

Η Ροζίνα

Σε ένα παρακαμπτήριο σοκάκι του Σαϊτάν Παζάρ ήταν ένα στενό, πλάτους ενός-ενάμισι μέτρου και μήκους σαράντα περίπου μέτρων, που άρχιζε από απέναντι από το υποδηματοποιείο του Μπίντου. Έκανε έναν οβάλ κύκλο και έβγαινε δίπλα από την πόρτα της ταβέρνας του Τηλέμαχου Λυγκούλη, σπιτονοικοκύρη του Καρυωτάκη. Στο κέντρο του στενού αυτού δρομάκου, μήκους 20 μέτρων, ήταν ένα ισόγειο σπίτι με ωραία εξωτερική εμφάνιση και μέσα είχε μια τροπέζα Ιταλίδα, τη Ροζίνα. Εξυπηρετούσε πολλούς παντρεμένους και ανύπαντρους. Έπαιρνε γερή μίζα για την εξυπηρέτηση. Ακούστηκε η παρακάτω στιχομυθία:

—Τίκι-τίκι το πορτέλι, ποιος είναι και τι τέλει;

—Ο τάδε ...

—Όχι τώρα εσύ. Γκιώργκο Ντόνο μέσα. Κάντε περίπατο και ελάτε.

Προσέφερε δε τρομερή ερωτική εξυπηρέτηση.

Το φίδι

Στο Β΄ Δημοτικό Σχολείο, στην Ε΄ τάξη, ήταν δάσκαλος ο Κώστας Τσάπαλης και είχε ένα μαθητή αμελή. Δεν διάβαζε καθόλου και περνούσε τις τάξεις με τα παρακάλια της μάνας του. Μια μέρα κάποιος σκότωσε έξω από το σχολείο ένα φίδι τεράστιο, χωρίς υπερβολή. Ήταν 2 μέτρα μήκος, καφέ και με κάπως μεγάλο κεφάλι, μπούλαρος. Εκεί που είναι τώρα το φαρμακείο, απέναντι από τον Φωκά, είχε κατάσταση ψιλικών και ζαχαρωτών ο Σαμιώτης. Το πήρε το φίδι και το κρέμασε μπροστά στο μαγαζί του από το υπόστεγο. Όποιος περνούσε καθόταν και χάζευε, αλλά πιο πολύ το κάνανε χάζι τα παιδιά του σχολείου.

Την άλλη μέρα, στο σχολείο, ο δάσκαλος έλεγε κάποια ιστορία για ένα πολεμιστή που σκότωσε ένα μεγάλο φίδι. Ο δάσκαλος ρωτάει τον αμελή μαθητή, που δεν έδινε σημασία στην παράδοση:

—Ποιος σκότωσε το φίδι;

Κι αυτός όλο προθυμία του λέει:

—Ο Σαμιώτης, κύριε.

Το παιδί αυτό έγινε καλός αχθοφόρος, οικογενειάρχης, με παιδιά, εγγόνια και πάρα πολύ καλός άνθρωπος.

Το καπέλο

Ο Άγιος Γιώργης ήταν κάποτε το καλύτερο πέρασμα των τρυγωνιών και γέμιζε από κυνηγούς, παλιούς και νέους. Ας θυμηθούμε μερικούς. Ο Τραυλός, ο Βασίλης Σωτηρέλης, ο Τάκης Χασάνης, ο Χρηστάνης, ο Χρήστος (Τάκης) Μποντίνας και ο Σπύρος Μποντίνας, ο Νίκος και ο Στράτος Σταμουλάκης, ο Νίκος Χατζόπουλος, ο Αιμίλιος Καρτεζίνης, ο Ηλίας Τσολακίδης, ο νομάρχης Θεοδωρής Βγενόπουλος, ο Καλλίμαχος Παπαχρήστου και πολλοί άλλοι.

Όταν είχε πέρασμα, όλοι είχαμε την προσοχή μας σε αυτό. Όταν δεν είχε, τότε σχηματίζαμε μερικές μικρές παρέες και λέγαμε τα κυνηγητικά μας. Μια μέρα ήμασταν παρέα και μιλούσαμε ο Σωτηρέλης, εγώ και δυο-τρία ακόμα άτομα. Ήρθε και ο κλητήρας της Εθνικής Τράπεζας, ο Μήτσος. Μπήκε κι αυτός στη συζήτηση. Είχε ένα μονόκαννο όπλο που έπαιρνε ένα φυσίγγι, με πολύ μακριά κάννη, παλαιού τύπου σαρμάς⁶ με κόκορα. Του λέει ο Σωτηρέλης:

—Τι όπλο είναι αυτό; Ποιον θα σκοτώσεις; Τη μάνα σου ή τον πατέρα σου; Εγώ, πάντως, κάθομαι να με τουφεκίσεις στα 20 μέτρα.

Ο Βασίλης εκείνη την ημέρα φορούσε καινούργιο καπέλο, όχι κυνηγητικό, έναν «Παναμά» που μόλις του τον είχαν στείλει από την Ιταλία. Τότε του λέει ο Μήτσος:

⁶ Ο σαρμάς ήταν παλαιός τύπος μακρύκαννου όπλου.

—Μην καθίσεις εσύ στα 20 μέτρα, αλλά να βάλεις το καπέλο σου στα 50 μέτρα.

Συμφώνησε κοροϊδευτικά ο Βασίλης. Πράγματι εμείς μετρήσαμε την απόσταση των 50 μέτρων, έβαλαν το καπέλο σε ένα καλάμι και ο Μήτσος, επί σκοπόν, πυρ!

Βλέπουμε το καπέλο να παίρνει μια στροφή και να χάνεται μέσα σε κάτι φτέρες. Φτίλια το έκανε. Γέλια εμείς, ικανοποίηση ο Μήτσος, βλαστήμια ο Σωτηρέλης για το χαμό του καινούργιου καπέλου.

Η σκαμνιά

Δίπλα από την αποθήκη των αδελφών Γεωργίου, ήταν ένα περιβόλι που άρχιζε από τον τοίχο του Αγίου Αθανασίου και έφτανε μέχρι το ποτάμι. Ήταν ιδιοκτησία της οικογένειας Μπαχούμη. Μεγάλη μάνα η κυρία Κουραμπιού.⁷ Στο μέσο του περιβολιού ήταν η μεγάλη σκαμνιά (μουριά) με κάτι μαύρες μεγάλες μπούνες όλο μέλι.⁸ Η Κουραμπιού νοίκιαζε τη σκαμνιά σε όποιον ήθελε να φάει σκάμνα για μια δραχμή. Πελάτες, συνήθως, τα παιδιά, τα οποία ανέβαιναν στη σκαμνιά, έτρωγαν τα σκάμνα και γέμιζαν το στομάχι τους. Όχι όμως και να πάρουν μαζί τους φεύγοντας.

Μια φορά ένα παιδί, όπως ήταν πάνω στη σκαμνιά, ήθελε να κατουρήσει. Κατέβηκε, πήγε στα καλάμια, που ήταν φυτρωμένα κοντά στο ποτάμι, και αφού τελείωσε πήγε να ξαναέβει στη σκαμνιά. Τον σταματάει η Κουραμπιού:

—Ένα φράγκο,
του λέει.

—Μα πλήρωσα,
λέει το παιδί.

—Όποιος κατεβαίνει για οποιοδήποτε λόγο, όταν ξανάρχεται, πληρώνει πάλι μια δραχμή.

Τα παιδιά δέχθηκαν τον όρο αυτόν. Μια μέρα, όπως η κυρία Κουραμπιού καθόταν κάτω απ' τη σκαμνιά της, νιώθει να πέφτουν στο κεφάλι της νερά.

—Μπα, βρέχει καλοκαιριάτικα;

Δεν έβρεχε, αλλά τα παιδιά κατουρούσαν πάνω από τη σκαμνιά για να μην κατέβουν και πληρώσουν και άλλη δραχμή. Αυτό έγινε προπολεμικά.

Ζωντανός, Χάρος, Πεθαμένος

Προπολεμικά στην Πρέβεζα διαβιούσαν ο Ζωντανός (υπάλληλος της Νομαρχίας), ο Χάρος (τελωνειακός υπάλληλος) και ο Πεθαμένος (ιδιοκτήτης βενζινάκα-

⁷ Παρατσούκλι της κυρίας Μπαχούμη.

⁸ Μπούνα λέγαμε το μεγάλο σκάμνο (μούρο).

του). Κάπου στην περιοχή της Λασκάρας έγινε καταπάτηση δημοσίου κτήματος και έπρεπε να πάει ο έφορος ή ο διευθυντής της Νομαρχίας, αλλά επειδή ήταν απασχολημένοι έστειλαν τον Ζωντανό. Μπήκε στη βάρκα, που ήταν στην παραλία, μαζί με τον Πεθαμένο και μόλις ξεμάκρυναν ακούνε τον Χάρο, που εκείνη την ώρα πήγαινε στην υπηρεσία του:

—Ρε Πεθαμένε, πού τον πας τον Ζωντανό;

—Κύριε Χάρε, πηγαίνουμε για υπηρεσία. Άντε γεια σου.

Καλοί άνθρωποι και οι τρεις. Ο Χάρος είχε 11 παιδιά.

Ο Θων

Στην πλατεία Αμπελοκήπων στην Αθήνα και στη διασταύρωση Αλεξάνδρας και Κηφισίας ήταν η ιδιοκτησία του Βαυαρού Θων. Είχε μέσα έναν πύργο, ξύλινο εκκλησάκι και άλλα. Η πλατεία αυτή λεγόταν τότε Θων και η γραμμή του τραμ 11 Θων και αυτή. Ο γιος τού Θων σπούδαζε στη Νομική, εκείνη την εποχή σπούδαζε στην ίδια σχολή και ο Πρεβεζάνος Σπύρος Δήμας. Ο Θων ήταν ομοφυλόφιλος, τοιούτος. Όταν μια μέρα σύστησαν στον Δήμα τον Θων, ο Δήμας όλο χαμόγελο του λέει:

—Ο κύριος Θων. Ο πάντοτε ωθούμενος και ουδέποτε οθών.

Οι κουρούνες

Στα μέσα της δεκαετίας του 1950 είχαν επικηρυχθεί όλες οι κουρούνες και οι κυνηγοί κυνηγούσαν κουρούνες ακόμη και μέσα στην πόλη της Πρέβεζας. Κάθε μέρα νόμιζες πως ήταν Πάσχα από τις τουφεκιές. Μια Κυριακή πρωί, μετά την εκκλησία, ο Βασίλης Τσαντούλας και ο Στρατός Σταμουλάκης κυνηγούσαν κουρούνες στο ποτάμι έξω από το σημερινό ξενοδοχείο «Preveza City».

Έξω από το κατάστημα των αδερφών Μποντίνα εμφανίστηκε ο Θόδωρος Μαρκής με το καινούργιο μπλε κουστούμι του. Μόλις μας είδε, για πλάκα, γύρισε την πλάτη του, σήκωσε το σακάκι του και έδειξε τον πισινό του. Αμέσως εγώ ρίχνω μια ντουφεκιά στον τοίχο του Μποντίνα.

Ο Θόδωρος δεν περίμενε κάτι τέτοιο και από τη λαχταρά του έπεσε κάτω και λερώθηκε. Πάντοτε καλόκαρδος ο Θόδωρος, μας πλησίασε και το γέλιο και των τριών μας πήγε γόνα.

Ο Ιταλός

Οπατέρας μου, Βαγγέλης Σταμουλάκης, είχε το κουρείο του απέναντι από τον φούρνο του Κατσάνου. Ο φούρνος είχε επιταχθεί κατά το ήμισυ από τους

Ιταλούς που έφτιαχναν τις ωραίες μπανιότες.⁹ Μια μέρα ένας φρατέλος¹⁰ πήγε στο κουρείο να ξυριστεί και αφού είπε πρώτα

—Μποντζόρνο,

συνέχισε λέγοντας:

—Σινιόρε, μπάρμπα (δηλαδή, ξύρισμα).

Και ο Βαγγέλης του λέει:

—Ναι παιδί μου, εγώ ο μπάρμπα Βαγγέλης.

Τρόμαζαν να συνεννοηθούν. Τον ξύρισε και ο Ιταλός τον πλήρωσε με μπανιότες, με ψωμί. Μετά από δυο μέρες πηγαίνει πάλι ο Ιταλός και του λέει:

—Καπέλι (κούρεμα).

—Όχι, δεν άφησες κανένα καπέλο εδώ.

Στο τέλος συνεννοήθηκαν. Ο Ιταλός ξυρίστηκε και έκοψε τα μαλλιά του.

Το αυτοκίνητο

Οταν η κυρία Πολυξένη Δερβέντζα, το γένος Τόλια, δημοδιδασκάλισσα, έγινε 80 χρόνων, λέει στον άντρα της:

—Δερβέντζα, θέλω να μάθω να οδηγώ αυτοκίνητο.

—Τι το θες το αυτοκίνητο... Έχει φασαρίες, είναι επικίνδυνο.

Τίποτα η κυρία Πολυξένη, πες-πες τον έπεισε, της αγόρασε το αυτοκίνητο και αυτή άρχισε την εκμάθηση. Έδωσε τα σήματα, τα πέρασε, έδωσε εξετάσεις στην οδήγηση, δεν τα κατάφερε. Έδωσε τρεις φορές. Δεν απογοητεύτηκε για τις αποτυχίες, αλλά προσπαθούσε με κάθε τρόπο να πάρει το δίπλωμα. Είχε έναν φίλο ενωμοτάρχη, τον Κώστα Φ., και του κόλλησε άσχημα και από τα πολλά κάποια μέρα τής ήρθε ταχυδρομικώς το δίπλωμα.

—Δερβέντζα, πήρα το δίπλωμα, έλα πάμε βόλτα.

—Εγώ δεν μπαίνω στο αυτοκίνητο, λέει αυτός.

Το παίρνει η κυρία Πολυξένη και γραμμή για τη Νικόπολη. Μέχρι εκεί καλά τα πήγε, αλλά στον μεγάλο κατήφορο κανείς δεν έμαθε το πώς έγινε και έριξε το αυτοκίνητο σε προπορευόμενο μοτοσυκλετιστή, τον οποίο έριξε κάτω και παρ' ολίγο να τον σκοτώσει. Ευτυχώς ο άνθρωπος δεν έπαθε κάτι σοβαρό, την γλύτωσε μόνο με λίγες αμυχές. Σηκώθηκε και την πλησίασε για να δοθούν οι εξηγήσεις του συμβάντος. Φωνάζει αυτός:

—Πολυξένη, εσύ είσαι;

—Κώστα, εσύ;

Ήταν ο ενωμοτάρχης που της έδωσε το δίπλωμα.

⁹ Η μπανιότα ήταν μικρού μεγέθους ψωμί, συνήθως μισού κιλού, ψημένο σε φόρμα.

¹⁰ Ο στρατιώτης στα ιταλικά.

Τα χάβαρα

Κάπου στα 1925, ήταν στην Πρέβεζα δυο αδέρφια υποδηματοποιοί, ο Αναστάσης, ο μεγαλύτερος, και ο Φίλιππος, ο μικρότερος. Μαλτέζος το επίθετό τους. Παντρεμένος ο πρώτος, ανύπαντρος ο δεύτερος. Άνθρωποι αγαθοί. Κύριοι και καλοί χριστιανοί έψελναν και στον Άγιο Χαράλαμπο. Όπου κι αν πήγαιναν, πάντα μαζί. Αβγοτάραχο είχαν γίνει, αλλά είχαν και ένα ελάττωμα-προτέρημα: ήταν πολύ οικονόμοι. Ως παντρεμένος ο Αναστάσιος προσπαθούσε να βρει νύφη για τον Φίλιππο. Ο Φίλιππος ήταν κοντούλης, λεπτός, με μικρά ποδαράκια, πάντα βιαστικός. Όταν περπατούσε, νόμιζες πως είχε τέσσερα πόδια. Κάποτε βρέθηκε η κοπέλα, αρραβωνιάστηκε ο Φίλιππος, ο αρραβώνας όμως ήταν πλατωνικός. Από μακριά το φιλί, Θεός φυλάξει. Συναντήσεις στο σπίτι της νύφης και υπό το βλέμμα των συγγενών της. Μια μέρα του λέει η κοπέλα:

—Φίλιππε, δεν έχεις κάνα βιβλίο να διαβάσω; Αν έχεις φέρε μου.

—Στην άλλη συνάντηση θα σου φέρω,

είπε ο Φίλιππος. Πήρε παραμάσχαλα ένα βιβλίο. Το άνοιξε η κοπέλα με χαρά και βλέπει *Βίο αγίων*. Έκανε πως χάρηκε η νύφη. Να μην τα πολυλογούμε, κάθε φορά της έφερνε βιβλία. Πότε ο *Βίος των Αποστόλων*, το *Ευαγγέλιο*, το *Κοινωνικό*. Στην τελευταία συνάντηση, πριν μπει στο σπίτι με άλλο βιβλίο, τον περίμενε η κοπέλα στην πόρτα. Του δίνει ένα δέμα με όλα τα βιβλία και το πασαπόρτι του και έτσι ο Φίλιππος έμεινε ανύπαντρος.

Μια μέρα εκεί που καθόντουσαν στο τσαγκάρικο και έφτιαχναν τα παπούτσια, χτυπά το δάχτυλό του και βλαστήμησε τα θεία. Ακούγεται η αγριοφωνάρα τού Αναστάση:

—Φίλιππε, βλαστήμησες! 40 μέρες νηστεία.

Όπως περπατούσε ο Φίλιππος στην παραλία προς τα Σκαλάκια, βλέπει τις γυναίκες που καθάριζαν τα χάβαρα. Πάει και ο Φίλιππος στην άκρη από τον σωρό με τα άχρηστα χάβαρα, βλέπει μερικά κλειστά και νόμιζε ότι ήταν πεταμένα κατά λάθος. Σηκώνει την τσαγκαροποδιά του και την γεμίζει από αυτά τα χάβαρα. Τρέχει στον Αναστάση, τα δείχνει και αμέσως στην κατσαρόλα. Όταν έβρασαν και πήγαν να τα ανοίξουν, ήταν όλα γεμάτα άμμο και η τιμωρία του για το φρικτό λάθος ήταν αυτή:

—Φίλιππε, 20 ημέρες χωρίς χαρτζιλίκι!

—Μάλιστα Ανάσταση, μάλιστα.

Ο υπάκουος Φίλιππος...

Ο λόγος του πατέρα, τότε, ή του αδερφού, ήταν διαταγή.

Το φασκέλωμα

Στη μονή του Προφήτη Ηλία στα Φλάμπουρα, ο Νίκος Λαμπρακούλης, ο λεγόμενος «Κακαμύς», έφτιαξε κάτι κάγκελα ως σιδεράς που δούλευε τότε. Τα

έφτιαξε, πληρώθηκε και όλα καλά. Σε κάποια στιγμή οι μοναχοί αντιλήφθηκαν ότι μέρος από τα κάγκελα κουνιόταν, δεν ήταν καλά στερεωμένα, και ο Δεσπότης κάλεσε τον Νίκο, του έκανε παράπονα και τον παρακάλεσε να ξαναφτιάξει το τμήμα από τα κακοφτιαγμένα κάγκελα. Ο Νίκος έφερε μερικές αντιρρήσεις και ως δικαιολογία προέβαλε ότι δεν είχε μεταφορικό μέσο να πάει στο μοναστήρι. Ο Δεσπότης είπε τότε στον Νίκο ότι θα τον πάει το αμάξι της Μητροπόλεως με τον οδηγό του. Πράγματι, με το αμάξι του δεσπότη και με το σήμα της Ιεράς Μητροπόλεως Νικοπόλεως ο Νίκος πήγαινε προς τη μονή, καθισμένος στο πίσω κάθισμα. Τότε ο Νίκος είχε μεγάλη γενειάδα και όπως περνούσε το αμάξι από τη διασταύρωση Νικοπόλεως, ο ελεγκτής του ΚΤΕΛ με τη στολή του, ο Λεωνίδας Σακάς, είδε το αμάξι και από τα θολά τζάμια του παραθύρου του αυτοκινήτου είδε ένα άτομο με ασπρόμαυρα γένια, τον πέρασε για τον δεσπότη και αμέσως έβγαλε το καπέλο του και προσκύνησε το διερχόμενο αυτοκίνητο. Σαν πέρασε το αμάξι, ο Νίκος άνοιξε το τζάμι του αυτοκινήτου και με τα δυο του χέρια έριξε δυο φάσκελα στον Λεωνίδα.

—Κι, κι, κι, να χαμένε!

Ο Λεωνίδας νόμιζε ότι τον μούτζωσε ο δεσπότης και όπως ήταν φυσικό τάραχτηκε και όχι μόνο αυτός αλλά και όσοι παρευρίσκονταν στο καφενείο της Νικοπόλεως. Έγινε ντόρος. Το θέμα έληξε όταν ο Λεωνίδας πήγε στη Μητρόπολη, στον δεσπότη. Τότε γέλασαν αμφότεροι, καθώς και όλη η Πρέβεζα που έμαθε το γεγονός. Είχε πολλές όμορφες ιστορίες ο αγαθός και καλός άνθρωπος, ο Νίκος Κακαμούς.

Βάρα και από πίσω

Στην Πρέβεζα προπολεμικά υπήρχαν περίπου δέκα παϊτόνια (ιπήλατες άμαξες) με παϊτονατζήδες τους Πολύζο, Δημουλίτσα ή Τόλη, Σίσκα, Κολιαδήμα, Νεοκλή, Καραστάθη και άλλους. Το ντύσιμό τους γραφικό τζογιέ παντελόνι, πουκάμισο, γιλέκο, μποτάκι και ζωνάρι. Το πόστο των παϊτονιών ήταν έξω από την εκκλησία της Παναγίας, όπου σήμερα η πλατεία Κονεμένου, που έχει τα τραπέζια του το σουβλατζίδικο. Στην πλατεία αυτή ήταν φυτεμένες εφτά ελιές μεγάλες, πολύχρονες, σε μία δε από αυτές ήταν η καμπάνα της Παναγίας, γιατί δεν είχε γίνει το νέο καμπαναριό.

Πιο πάνω από τις ελιές, στην πόρτα του Καρύδη, όπου τώρα το Α΄ Δημοτικό Σχολείο, ήταν φυτεμένες 3 μεγάλες αγριοπιπεριές.¹¹ Στον ίσκιο τους ξεκουράζονταν και δροσίζονταν το καλοκαίρι οι κουρασμένοι. Από τις πιπεριές άρχιζε ο κατήφορος προς την παραλία, εκεί ήταν και η αφετηρία για τα πατίνια των παιδιών. Στις ελιές ήταν το στέκι από τα παϊτόνια, λασπωμένο το μέρος τον χειμώνα και ανυπόφορες μυρωδιές το καλοκαίρι από τις καβαλίνες των αλόγων και ο

¹¹ Μεγάλα δένδρα, ο καρπός των οποίων είναι σε τσαμπιά και μοιάζει με κόκκους πράσινου πιπεριού.

αέρας γέμιζε αλογόμυγες. Εκεί ήταν και η θέση της νεκροφόρας για κάθε κηδεία. Από εκεί ξεκινούσαν όλες οι κούρσες (ενοικιάσεις) των αμαξιών προς όλη την Πρέβεζα.

Φτάνανε μέχρι τη Νικόπολη, Μύτικα, Παντοκράτορα, Μαργαρώνα, Άγιο Θωμά και Αγία Τριάδα. Στο πίσω μέρος από το παϊτόνι ήταν ο άξονας από τις ρόδες. Σε αυτόν τον άξονα μερικά παιδιά καθόντουσαν και έκαναν την αμαξάδα τους. Όταν το έπαιρναν αυτό χαμπάρι οι αμαξάδες, με το καμουτσίκι χτυπούσαν τα παιδιά. Γι' αυτόν τον λόγο μάκραιναν το δερμάτινο μέρος του καμουτσικιού, για να τα φτάνει μέχρι πίσω. Αυτό δεν πτοούσε τα παιδιά και όταν δεν τους έπαιρνε χαμπάρι ο αμαξάς, οι περαστικοί φώναζαν προς τον αμαξά:

—Βάρα και από πίσω.

Τότε ακουγόταν το «χρατς-χρατς» του καμουτσικιού που πολλές φορές άφηνε σημάδια στα γυμνά ποδαράκια των μικρών αλλά και στο πρόσωπο. Τα παιδιά το είχαν μεγάλη διασκέδαση και πάντα κάθονταν στον άξονα του παϊτονιού. Γι' αυτό και αναγκάστηκαν οι αμαξάδες και κόλλησαν καρφιά κάθετα στο πίσω μέρος του παϊτονιού, για να σταματήσει αυτό το κακό. Αλλά και το «βάρα και από πίσω».

Βασίλης Μουστάκης

Ο Βασίλης Μουστάκης ήταν το παιδί-θαύμα της Πρέβεζας, στα γράμματα, στην εμφάνιση, στον χαρακτήρα, αγνός, τιμιότατος, διακεκριμένος θεολόγος, συγγραφέας, μεταφραστής, γνωστός και στο εξωτερικό. Πέθανε νωρίς και χάσαμε όλοι από τον χαμό του. Χιουμορίστας, καθώς ήταν, έγραψε, το 1934, σε μια μικρή εφημερίδα του Γυμνασίου, στην οποία σατιρίζονταν αδιακρίτως τα πάντα, το Γυμνάσιο μας, οι καθηγητές και οι μαθητές. Ένα από τα σατιρικά του ήταν το παρακάτω ποίημα:

Προ 50 περίπου ετών, εν Πρεβέζη,
ευρίσκετο ζεύγος κατοικών,
δύο συζύγων νεαρών.
Το πρώτον έτος του γαμηλίου
της Μαρίνας και του Γεωργίου,
συζευχθέντων εν Αθήναις.
Το πρώτο τέκνο που γεννά
μοιάζει σαν Αρχιμήδης.
Περί άλγεβρας της μιλά
αντί να πει μαμά,
είναι ο γνωστός Ευκλείδης.
Και έπειτα από πολλά,
και ένα αηδόνι κελαηδά,

η Μαρίνα, νέο μπεμπέ γεννά,
 ημέρα Τρίτη
 και με στραβή τη μύτη.
 Τσιρλακόλουμ, μαμά
 και σπίνα κόκα-τραλαλά.
 Γιατί με γέννησες με μύτη γυριστή,
 από τη Δύση στην Ανατολή;
 Εάν υπολογίσεις,
 δυστυχισμένη μου μητέρα,
 τι θα γίνω εγώ μια ημέρα.
 Εγώ ο λεπτοκαμωμένος τσίρος,
 ο κατόπιν Τσακαλώτος Σπύρος.
 Καθηγητής γεωγραφίας, φυσικής,
 ζωολογίας και βοτανικής.

Ο Λαλάκος ο γιατρός

Στην Πρέβεζα το 1930 ζούσε η οικογένεια του Λαλάκου του γιατρού. Είχε δυο παιδιά, τον Παύλο και τη Μαρία. Ήταν άνθρωπος των τύπων, ψηλός, ευθυτενής, καλός οικογενειάρχης, αλλά κάπως ιδιόρρυθμος. Ήταν γιατρός και καθηγητής υγιεινής στο Γυμνάσιό μας. Όταν παρέδιδε το μάθημα για τη γενετήσιο ορμή του ανθρώπου και τα γεννητικά όργανα, τότε έβγαζε από την τάξη τα κορίτσια και γινόταν το σώσε από τα αγόρια, που κάνανε ορισμένες ερωτήσεις στον γιατρό. Παραδείγματος χάρη, όταν ο γιατρός έλεγε τη λέξη «αιδοίον» τα παιδιά ρωτούσαν «τι είναι αυτό;» Και τον έφεραν σε δύσκολη θέση. Τότε ο γιατρός έλεγε στα χύμα την ονομασία αρσενικού και θηλυκού οργάνου.

Όταν κάποιο παιδί χτυπούσε τον γιο του, τον Παύλο, ο οποίος δεν διεκρίνετο για την εξυπνάδα του, τότε ο γιατρός χτυπούσε αυτό το παιδί λέγοντας: «Εσύ χτυπάς τον Παύλο μου και εγώ χτυπώ εσένα. Να πεις στον πατέρα σου να έρθει να βαρέσει εμένα.»

Όταν δε ερχόταν η ώρα των διαγωνισμάτων, τότε οι μαθητές έπαιρναν τα θέματα της υγιεινής με δυο κοτόπουλα και έγραφαν όλοι άριστα. Είχε πολλά ανέκδοτα. Ο γιατρός είχε ένα διώροφο σπίτι, μεγάλο και με κήπο, τρία περίπου στρέμματα. Η πρόσοψη ήταν στην οδό Καρυωτάκη, εκεί που ξεκινά η οδός Αβέρωφ, όπου και η είσοδος, με μια μάντρα πολύ ψηλή και από πάνω της είχε μια τεράστια πασχαλιά που όλος ο κόσμος την θαύμαζε, όταν το Πάσχα άνθιζε. Το περιβόλι του έφθανε μέχρι το εμπορικό των υιών Θωμά Μποντίνα. Το περιβόλι αυτό είχε όλων των ειδών τα δέντρα, πορτοκαλιές, λεμονιές, κυδωνιές, συκιές και άλλα. Αλλά δεν είχε φράχτη, παρά μόνο καλαμώνα. Τον μπελά του έβρισκε ο γιατρός από τα παιδιά της γειτονιάς που δεν άφηναν φρούτο για φρούτο. Στην απελπισία του αγόρασε μια

φίστα¹² και αντί για σκάγια έβαλε αλάτι χοντρό. Όταν τα παιδιά σκαρφάλωναν στα δέντρα, τότε αυτός πυροβολούσε στον αέρα και τα παιδιά όπου φύγει-φύγει. Αλλά μετά από λίγο, αφού έμαθαν τα παιδιά ότι δεν είχε σκάγια αλλά αλάτι, ξεθάρρεψαν και πάλι βουρ στα φρούτα.

Εγώ δεν έμπαινα μέσα στον κήπο του, αλλά μια μέρα παρακολουθούσα από τον δρόμο τα παιδιά που ήταν μέσα και έκοβαν τα φρούτα. Σε κάποια στιγμή φωνάζει κάποιος: «Ο Λαλάκος, ο Λαλάκος!» Άρχισαν να τρέχουν προς την έξοδο που ήταν μέσα από τα καλάμια. Γύρισα κι εγώ την πλάτη μου και έφυγα προς το σπίτι μου. Τότε άκουσα ένα «μπαμ» και ένιωσα ένα πόνο τρομερό στον πισινό μου. Ώσπου να φτάσω στο σπίτι μου, τρελάθηκα από τους πόνους, μπαίνω στην αυλή του σπιτιού μου και, όπως ήταν η σκαφίδα γεμάτη νερό, κάθισα μέσα μέχρι που έλειωσε το αλάτι αλλά πονούσα όλη την ημέρα.

Πού να το πω το πάθημά μου; Γιατί θα το μάθαινε ο γιατρός και θα με άφηνε μετεξεταστέο στην Υγιεινή. Αλλά ούτε και του πατέρα μου. Γιατί τότε θα έπερτε και το μπερτάκι (γερό ξύλο) που συνηθιζόταν σε αυτές τις περιπτώσεις.

Κούλουμα

Κούλουμα. Ελληνική πανηγυρική εκδήλωση ξεφαντώματος και χαράς, που γιορτάζεται μόνο την Καθαρά Δευτέρα σε όλη την Ελλάδα και πουθενά αλλού. Τα Κούλουμα, όπως ξέρουμε, γιορταζόταν στην εξοχή και συμπίπτουν με το τέλος των Απόκρεω. Πιστεύεται δε ότι τα κούλουμα έχουν την καταγωγή τους από την αρχαία Αθήνα ή, κατ' άλλους, από το Βυζάντιο και την Κωνσταντινούπολη, όπου τα γιόρταζαν σε έναν από τους επτά λόφους, με τη συμμετοχή χιλιάδων ατόμων. Οι Τούρκοι, όταν κατέλαβαν το Βυζάντιο, κατήργησαν την ελευθερία καθώς και πολλά προνόμια και έθιμα. Τα Κούλουμα όμως τα δέχτηκαν σαν γιορτή των Ελλήνων για την άνοιξη, χωρίς να έχει σχέση με τη θρησκεία τους και την πίστη τους. Ονόμαζαν δε τα Κούλουμα «μπακλαχουράν» από τη λέξη «μπακλά», που σημαίνει κουκιά.

Στην Αθήνα τα Κούλουμα γιορτάζονταν στον λόφο του Φιλοπάππου και στην Πρέβεζα γιορτάζονταν από την εποχή της Τουρκοκρατίας και συνεχίζονται μέχρι σήμερα και θα συνεχίζονται. Είναι ένα φανταστικό φολκλορικό θέαμα.

Οι πεζοί, μικροί μεγάλοι, κάτι κρατούσαν στα χέρια τους για να φάει η οικογένεια. Κάθε παρέα φίλων κρατούσε μια κόφα στο κεφάλι γεμάτη τρόφιμα. Άλλος με το κρασί, άλλος με το ούζο. Τον μπόγο με τις κουβέρτες και τα τραπεζομάντηλα, άλλος την τριχιά για την κούνια. Οι μισοί σχεδόν ήταν μασκοφορεμένοι ή φορούσαν ένα αποκριάτικο καπέλο. Η γιορτή γινόταν πάντοτε όταν είχε καλό καιρό. Αρκετοί πήγαιναν με κάποιο γαίδαρο ή άλογο ή ακόμη με χαμάλες επί πληρωμή.

¹² Φίστα ήταν ένα όπλο μονόκαννο, λεπτοκαμωμένο, εμπροσθογεμές.

Όταν έφτανε η πρώτη παρέα, επιλέγανε το μέρος που θα κάθονταν, να είναι κοντά στον δρόμο, να έχει θέα προς τη θάλασσα ή κοντά στο καφενείο και να έχει δέντρο για την κούνια. Στη ρίζα από την ελιά που διάλεγαν, αφήνανε τα πράγματά τους. Μετά ακολουθούσαν τα νησιτίσιμα, τα οποία τα αγόραζαν από τα μαγαζιά που εκείνη την ημέρα ήταν ανοικτά από τις 6 το πρωί. Ταραμάς, ελιές, τουρσί, χαλβάς, κουκιά, φάβα, φασόλια μαυρομάτικα, σαλάτες, κρεμμυδάκια, μαρούλια. Μετά έβγαιναν τα θαλασσινά, καποσάντες, χτένια που μόλις τα έβγαζαν από τη χάρτινη σακούλα, τότε αυτά ανοιγόκλειναν τα πέταλά τους και ακουγόταν το τακ-τακ, χάβαρα ωμά ή βρασμένα με το ζουμί τους, που οι μερακλήδες το έπιναν ρίχνοντάς το στο ποτήρι τους, μύδια, ρίχτια, σπιτονίκια¹³ και καλόγνωμες και, τέλος, η νταμουτζάνα με το κρασί που καμιά φορά, όταν τελείωνε γρήγορα, κάποιος με τα πόδια κατέβαινε στην αγορά και την ξαναέμιζε. Την παραδοσιακή λαγάνα την είχαν προμηθευτεί από τους φούρνους και ήταν πολύ νόστιμη, όχι σαν τις σημερινές τις άγευστες.

Όλη την ημέρα ο τόπος είχε γίνει μια υπαίθρια, επίγεια ταβέρνα. Ανάλογα με την εποχή, τραγουδούσαν πατριωτικά τραγούδια, με κιθάρες και άλλα όργανα που είχαν φέρει μαζί τους, ακόμη και γραμμόφωνα. Οι μικροί παίζανε με την κούνια. Έβλεπες και κάτι ιδιότροπους μασκαράδες. Για πολλά χρόνια την παράσταση έκλεβε ο Βασίλης ο Ασπρογέρακας που ντυνόταν σαν τον Τσάρλι Τσάπλιν, τον Σαρλό, μιμούνταν τις κινήσεις του και το όνομά του, Σαρλό, τον ακολουθούσε μέχρι που πέθανε.

Το 1928 έρχονταν στα Κούλουμα στον Άγιο Γεώργιο και οι πρόσφυγες από την Σινώπη και Σαμψούντα με τα κάρα που τα έσερναν βόδια, και άρχισαν να γλεντούν και αυτοί μαζί μας, δειλά-δειλά στην αρχή.

Καμιά φορά ερχόταν και η Φιλαρμονική περπατώντας, έκανε τη βόλτα της και μετά έφευγε μέσα στο χειροκροτήματα. Οι ανώτεροι δημόσιοι λειτουργοί και οι πλούσιοι, γενικά, ερχόντουσαν προς το τέλος. Βλέπανε ζηλόφθονα τον λαό και φεύγανε. Τις απογευματινές ώρες άρχιζε ο θόρυβος να ελαττώνεται και να σβήνει. Όλοι στενοχωρημένοι που τελείωνε το γλέντι, έπαιρναν τον δρόμο της επιστροφής. Τελείωσαν τα Κούλουμα, κάθε κατεργάρης στον πάγκο του.

Πήγαιναν στα σπίτια τους όπου κλεινότουσαν, κανείς δεν κυκλοφορούσε, άρχιζε η Σαρακοστή, ερημιά παντού, ούτε επισκέψεις, ούτε τραγούδια, ούτε φωνές μόνο σκοτάδι. Ακουγες μόνο το κράξιμο της κουκουβάγιας και το πονεμένο τραγούδι του γκιόνη, καθώς και το «κουάζ-κουάζ» των βατράχων. Τα Κούλουμα τα ωραία, τα αξέχαστα της όμορφης Πρέβεζας, για κάθε άνθρωπο, φτωχό ή πλούσιο.

Ο Φράγκος

Ο Φράγκος κανόνιζε την ώρα μας, όταν χτυπούσε στις 12 το μεσημέρι. Την καμπάνα την χτυπούσε ο φλάρης, ο καθολικός ιερέας. Ήταν η καμπάνα της κα-

¹³ Θαλασσινά όστρακα, γκρι χρώματος, με χνούδι στο κέλυφος.

θολικής εκκλησίας. Όταν ακουγόταν η καμπάνα, όλοι λέγανε: «Βαράει ο Φράγκος, είναι 12:00 η ώρα». Ο Φράγκος κανόνιζε τη ζωή πολλών Πρεβεζάνων. Άκουγες πολλές γυναίκες που τρομάζαν και αγχώονταν: «Βάρεσε ο Φράγκος και δεν έβαλα φαΐ» ή «δεν πήγα στον τάδε» ή «δεν έκανα το τάδε». Ο Φράγκος ακουγόταν μέχρι τον Αμβρακικό κόλπο, μέσα. Ήταν το συνηματικό για να γυρίσουν οι ψαράδες. Κανόνιζε ο Φράγκος τα ραντεβού των Πρεβεζάνων, γιατί τότε δεν είχε ρολόγια ο κόσμος.

Η καθολική Εκκλησία, ο Άγιος Ανδρέας, χτίστηκε αρχές της δεκαετίας του 1900. Είχε μόνιμο ιερομόναχο που τον λέγανε φλάρη. Όταν λειτουργούσε ένας παπάς Πρεβεζανο-Ιταλός, ο Ρόκκος, έπαιζε εκκλησιαστικό όργανο, τα δε κορίτσια των Πρεβεζανο-Ιταλών έψαλλαν κάθε μεσημέρι στις 12 που χτυπούσε η καμπάνα.

Τα Χριστούγεννα, στη μέση της εκκλησίας, έφτιαχναν ένα λόφο με τη φάτνη όπου γεννήθηκε ο Χριστός. Αναπαριστούσαν τους τσομπάνηδες, τα ζώα, το παχνί με τον Χριστό και την Παναγία, τον Ιωσήφ και τους μάγους. Εγώ με τη μάνα μου μια φορά περνούσαμε από τη φραγκοκλησιά στις 12 παρά τέταρτο και πηγαίναμε στο κουρείο του πατέρα μου, να φάμε και να κόψουμε τον Σταυρό (άρτο σε σχήμα σταυρού, Χριστόψωμο). Ακούσαμε τα κορίτσια που έψελναν, μπήκαμε μέσα στην εκκλησία και τα χάσαμε από την όμορφη φάτνη, τα φώτα, το εκκλησιαστικό όργανο. Νομίζαμε ότι ήμασταν στη Βηθλεέμ. Καθίσαμε, ο πατέρας μου μας περίμενε, και όταν φύγαμε μας έδωσαν μια εικονίτσα χάρτινη με τη Γέννηση.

Σιγά-σιγά μετά από ένα χρόνο η εκκλησία γέμισε από Πρεβεζάνους. Τότε ο δεσπότης έκανε τη χριστουγεννιάτικη λειτουργία το βράδυ, για να μην πηγαίνουν οι Ορθόδοξοι Χριστιανοί στην εκκλησία των Καθολικών. Αλλά λίγο κόσμο έπεισε.

Από την καθολική εκκλησία, αργότερα, όταν γκρέμισαν το καμπαναριό, πήρανε την καμπάνα και τη βάλανε στον πύργο του ρολογιού του Αγίου Χαραλάμπους. Επίσης, ένα εκκρεμές ρολόι έπιπλο, ύψους ένα μέτρο και 80 εκατοστά, με βαρίδια μολύβδινα, το πήραμε στην Εφορία. Μετά από ένα χρόνο ήρθε ένας ιερέας καθολικός από τη Σύρο και το πήρε.

Καντάδες

Καντάδες. Ιταλικό κατασκευάσμα, νυχτερινό τραγούδι ανά την πόλη σε όλη την Ιταλία. Την ονομασία την πήρε από το λέξη «κάντο», το οποίο στα ιταλικά σημαίνει «τραγούδι». Στην Ιταλία υπάρχουν ακόμη κανταδόροι. Οι καντάδες είναι κυρίως ύμνος προς τον έρωτα και την πλατωνική αγάπη. Πολλοί κανταδόροι τραγουδούσαν τη νύχτα χωρίς ιδιαίτερο σκοπό, αλλά για να ξελαφρώσουν από το βάρος της άγνωστης αγάπης. Πολλοί κανταδόροι που ήταν σε μεγάλο βαθμό ρομαντικοί, τραγουδούσαν, ενώ ένα δάκρυ έβγαινε από την ψυχή τους και έτρεχε στα μάτια τους. Δεν υπήρχε τότε ρεαλισμός, αλλά ρομαντισμός, ευαισθησία, έρωτας πλατωνικός, που τα βράδια η καντάδα τον υμνούσε. Οι καντάδες στην Πρέβεζα γίνονταν από τον Απρίλη μέχρι τον Οκτώβριο. Τα βράδια στην Πρέβεζα προσφέρο-

νταν για την καντάδα από τις 10 το βράδυ μέχρι το πρωί, γιατί δεν υπήρχε θόρυβος, βασίλευε ησυχία. Οι δρόμοι έρημοι, ως επί το πλείστον, οι συνοικίες με τα χαμηλά τους σπίτια. Φώτα ηλεκτρικά δεν υπήρχαν, μόνο τα μεσάνυχτα έβλεπες στα παράθυρα το φως της λάμπας και κάπου-κάπου και τους φανοστάτες του Δήμου.

Οι δρόμοι γεμάτοι ευωδιές από τα εποχιακά μυρωδάτα λουλούδια και από τα άνθη των εσπεριδοειδών. Βιολέτες, νυχτολούλουδα, λουίζες, γιασεμιά και γλυκές κοπέλες που περίμεναν να περάσει ο καλός τους, να τους τραγουδήσει και να κοιμηθούν ευτυχισμένες. Το ίδιο ευτυχισμένος ήταν και ο κανταδόρος, όταν η καλή του τραβούσε λίγο το στόρι του παραθύρου και έριχνε λίγες ματιές στους κανταδόρους, και ας ήταν έξω σκοτάδι, μέσα από το τρεμάμενο φως του καντηλιού της από τα εικονίσματα.

Να πώς ο μακαρίτης ο Γιάννης Τάλαρος έγραψε το ποιηματάκι που χαρακτήριζε την τότε Πρέβεζα:

Ζήτω η Πρέβεζα παιδιά
να ζήσουνε οι ομορφιές της.
Οι πρόσχαρες δροσάτες αμμουδιές της,
του κόσμου οι ολάνθιστες αυλές της,
να ζήσουν και οι κοπέλες της.

Η καντάδα για να είναι τέλεια και αξιόλογη πρέπει να έχει από 5 μέχρι 7 ή 8 κανταδόρους και να υπάρχουν απαραίτητως και οι 4 φωνές, το πρίμο, το σιγόντο, το βαρύτονο και το μπάσο. Οι καλύτεροι μπάσοι στην Πρέβεζα ήταν ο Κώστας Λαμπάτος, ο Ηλίας Μπανάκος και ο Νίκος Λαμπάτος.

Η καντάδα στην Πρέβεζα ήρθε μετά την απελευθέρωση από τα Επτάνησα, ενώ εκεί είχε πάει από τους Βενετσιάνους, όταν τα είχαν καταλάβει. Τα άτομα που απάρτιζαν την καντάδα, ήταν κάθε ηλικίας, μαθητές, εργάτες, μορφωμένοι και αμόρφωτοι. Αλίμονο αν κάποιος μαθητής συμμετείχε και γινόταν γνωστό στον γυμνασιάρχη... Ο μαθητής αποβαλλόταν από το σχολείο. Δεν τραγουδούσαν σε συνοικία που υπήρχε πένθος.

Στην υπόλοιπη Ελλάδα, από όσο ξέρω, δεν υπήρχαν κανταδόροι παρά μόνο στην Αθήνα. Οι καντάδες της Πρέβεζας ήταν καλύτερες από αυτές των Επτανήσων, σύμφωνα με τον Κερκυραίο μουσικό καθηγητή Γιάννη Στεριώτη. Γιατί οι φωνές των Πρεβεζάνων ήταν στρωτές, ενώ των Επτανησίων είχαν αυτό το τρεμουλιαστό, το φραγκολεβαντίνικο. Για αυτό και στο γκρουπ που έκανε τις καντάδες στην Πρέβεζα, όποιο μέλος είχε αυτό το τρέμουλο στη φωνή του δεν τον έβαζαν στη χορωδία.

Ο Στεριώτης ήταν καθηγητής μουσικής αλλά και καλός τραγουδιστής. Αγαπούσε τις καντάδες και, όταν το συμβούλιο των καθηγητών ήθελε να τιμωρεί μαθητές που τραγουδούσαν τα βράδια, αυτός υποστήριζε πάντοτε τους μαθητές. Έπαιζε αρμόνιο, τραγουδούσε και ήταν και κνηγός. Ήταν όμως και δυστυχής, ζούσε με τη μάνα του την Αμαλία και με την κόρη του την Αμαλία, που την έχασε ένα βράδυ από τους βομβαρδισμούς των Άγγλων.

Περί το 1930 έγραψε τη μουσική για ένα ποίημα σε στίχους του γυμνασιάρχη Χρήστου Κοντού με τίτλο «Ζήτω η Ελλάς».

Τα τραγούδια που τραγουδούσαν στις καντάδες, ήταν ειδικά τραγούδια, «κανταδόρικα», όπως το «Κοιμάμαι και ονειρεύομαι πως σε φιλώ στο στόμα», που ήταν και το σουξέ δύο παλαιών τραγουδιστών, του Φώντα Κατσικοβόρδου και του Λύσανδρου Βασιλά, που η φήμη τους είχε φτάσει στην Αθήνα, όπου τραγουδούσαν και ο κόσμος ξετρελαινόταν. Τους άκουσε ο Γούναρης και ήρθε στην Πρέβεζα να τους γνωρίσει και έμεινε πολλές μέρες με την παρέα του Φώντα και του Λύσανδρου διασκεδάζοντας.

Άλλα «κανταδιάρικα» τραγούδια ήτανε το «Πόσο γλυκά σε αγάπησα, γλυκιά μου αγάπη πρώτη», κεφαλονίτικο αυτό, «Αχ αυτά τα ωραία σου μαύρα μάτια», «Είσαι άγγελος ωραίος, έχεις καστανά μαλλιά», «Στης νύχτας τη σιγαλιά» και άλλα. Όλα προπολεμικά, αλλά υπήρχαν και μεταγενέστερα, «Και αν παρήλθαν οι χρόνοι εκείνοι», «Ξύπνα μικρό μου κι άκουσε κάποιο μινόρε της αυγής» και άλλα τραγούδια, μέχρι το 1950-60. Από τότε και μετά σταμάτησαν και οι καντάδες, πιθανόν λόγω του θορύβου των κυκλοφορούντων στην πόλη αυτοκινήτων, των ραδιοφώνων, τηλεοράσεων και αργότερα πολυκατοικιών.

Τα τραγούδια που τραγουδιούνταν στην Πρέβεζα ήταν τα επανησιακά-ιταλικά, μεταγλωττισμένα, και τα πολύ παλιά τραγούδια από την Αθήνα. Οι καντάδες στην Πρέβεζα απαγορεύονταν από την αστυνομία και οι κανταδόροι τραγουδούσαν με φόβο, αλλά ποτέ δεν σταμάτησαν οι καντάδες και ένας λόγος ήταν γιατί οι αστυνομικοί ήταν ανεκτικοί, πολλοί δε ακολουθούσαν τους κανταδόρους από μακριά, διακριτικά.

Οι Ιταλοί στην Πρέβεζα ήταν όλοι κανταδόροι, και οι μορφωμένοι και οι αγράμματοι. Μπεκρής ποτέ δεν συμμετείχε. Όλα τα χρόνια, από την απελευθέρωση μέχρι το 1960, πολλές φορές τραγουδούσαν τη νύχτα στην πατρίδα μας. Κανταδόροι μπορεί να χαρακτηριστούν ακόμη και δυο, τρία η τέσσερα άτομα. Δυάδα κανταδόρικη ήταν ο Φώντας Κατσικοβόρδος και ο Λύσανδρος Βασιλάς. Ο Κρίσπος Χρόνης και ο Καύκαλος (Κώστας Χρόνης;) και άλλοι. Δεν θυμάμαι ακριβώς όλα τα ονόματα, αλλά θυμάμαι τον Κώστα Λαμπάτο τον ποτοπώλη, τον Γιάννη Πίκολη τον μαθηματικό, τον Θανάση Φονταρά τον εκτελωνιστή, τον Ντίνο Φονταρά τον κτηματία, τον Νίκο Πουρνάρα, που ήταν ο καλύτερος, τον Σωτήρη Θεοχάρη, τους Λιονταίους, τον Κώστα Χαμπίμπη, τον Στράτο Σταμουλάκη, τον Τάσο Αρμπυρο, τον Τάκη Δράκο, τον Σπύρο Παππά, τον Νίκο Λαμπάτο, τον Πυθαγόρα Κωτσούλα, τον Γρηγόρη Μικρούλη, τον Σπύρο Σταμουλάκη, τον Κώστα Λούλη και τον Τάσο Καρμανιόλα. Δεν αναφέρω χορωδιακούς. Εμάς μας πήγε πίσω η τουρκική κατοχή.

Κάποιος γνωστός μου αγαπούσε, από μακριά βέβαια, την Ουρανία Λελοβίτη. Με πήρε και της κάναμε καντάδα. Τότε φάνηκε ο πατέρας της και μας κοίταξε άγρια. Φύγαμε αμέσως. Μετά η κόρη του έγινε γυναίκα μου.

Οι καντάδες είχαν και τα ευτράπελα τους. Η παρέα του δικηγόρου Περικλή Τόλια κάθισε στο σκαμνί του Δικαστηρίου, γιατί μηνύθηκε από όργανο της τάξεως

για διατάραξη της κοινής ησυχίας. Οι ένοχοι κανταδόροι καταδικάστηκαν καθώς και ο Τόλιας, ο οποίος από τότε κοίταζε να βρει ευκαιρία να ανταποδώσει στους δικαστές την τιμωρία του. Πριν γίνει ο μόλος μπροστά από το εστιατόριο «Νικόπολις», υπήρχαν ογκόλιθοι παράλληλοι με τη στεριά μέσα στη θάλασσα και σε απόσταση 10 μέτρων περίπου. Μια φορά ο Τόλιας πήρε την παρέα του και με τη βάρκα του Πεθαμένου πήγανε στους ξενερωμένους ογκόλιθους και μισοπιωμένοι άρχισαν να τραγουδούν. Οι ένοικοι από το ξενοδοχείο «Νικόπολις» κάλεσαν την αστυνομία, η οποία ήρθε, οι αστυνομικοί τους είπαν να σταματήσουν, αλλά αυτοί τραγουδούσαν και φώναζαν ακόμη περισσότερο, οπότε ήρθε και ο εισαγγελέας. Τότε σταμάτησαν. Αλλά την άλλη μέρα βρέθηκαν πάλι καθισμένοι στο εδώλιο για αυτόφωρο. Πριν αρχίσει η δίκη, σηκώνεται ο Τόλιας και λέει:

—Ο νόμος περί κοινής ησυχίας λέει απαγορεύεται το άσμα κατά τις νυχτερινές ώρες εντός της πόλεως. Εμείς, κύριε εισαγγελέα, δεν τραγουδούσαμε εντός της πόλης, αλλά μέσα στη θάλασσα.

Χαμογελαστός ο εισαγγελέας έληξε τη διαδικασία της δίκης και έκρινε τους κανταδόρους αθώους και σε κάποια στιγμή που βρέθηκε μόνος με τον Τόλια του λέει:

—Μου την έφερες, Περικλή.

Ήταν δε φίλοι λόγω του επαγγέλματός τους.

Καλοί τραγουδιστές ήταν και οι αδερφοί Μικρούλη, ο Βαγγέλης και ο Βασίλης. Ένα ζευγάρι κανταδόρων, πιθανόν το καλύτερο στην Πρέβεζα, ήταν ο Τάσος Αρμπυρος και ο Λεωνίδας Μπαρκούζος.

Ο Ντίνος Γέρος αγαπούσε τη γυναίκα του και πριν παντρευτούν με πήρε για να της κάνουμε ένα βράδυ καντάδα, έξω από το μαγαζί του Βασίλη Τσαντούλα. Η κοπέλα έμενε στο διώροφο σπίτι δίπλα στον Άγιο Αθανάσιο. Κάποια στιγμή φάνηκε ένα κεφάλι στο παράθυρο αλλά ήταν ο Βασίλης Κουτρούμπας, ο πατέρας της Αντιγόνης. Το βάλामε στα πόδια.

Ο Τάσος Καρμανιόλας ήταν πιθανόν από τους πιο γλεντζέδες Πρεβεζάνους. Όπου βρισκόταν τραγουδούσε. Είχε φωνή υψίφωνου. Μια μέρα μου λέει:

—Σκέφτομαι να κάνουμε μια καντάδα που θα είναι μοναδική.

Έγινε η καντάδα, η μεγαλύτερη που έχει γίνει στην Πρέβεζα, αποτελούμενη από 40 άτομα, άνδρες και γυναίκες, που τραγουδούσαν, μεταξύ αυτών και εγώ και η Ουρανία. Πήραμε άδεια από την αστυνομία και γυρίσαμε όλη σχεδόν την Πρέβεζα μέχρι τη 1 τα μεσάνυχτα. Η καντάδα τελείωσε έξω από το σπίτι του Καρμανιόλα στο Τσαβαλοχώρι.

Ο Νίκος Πουρνάρας ήταν η καλύτερη φωνή της Πρέβεζας, φωνή τενόρου. Όταν τελείωσε το Γυμνάσιο, έφυγε για την Αθήνα για να σπουδάσει μουσική. Τότε ήμουν κι εγώ στην Αθήνα και, όπως περπατούσα μια μέρα, βλέπω τον Νίκο που καθόταν στο πεζοδρόμιο με μάτια απλανή. Τα έχασα. Ήταν κάποτε ένας γεροδεμένος, ψηλός, λιοντάρι και τώρα ήταν μισός άνθρωπος. Είχε πάθει αμνησία.

Στην Πρέβεζα έγιναν κατά καιρούς χορωδίες από ιδιώτες μουσικούς, χωρίς καμία κρατική υποστήριξη. Από ό,τι θυμάμαι, ο πρώτος που έφτιαξε χορωδία ήταν ο

Σπύρος Δήμας, δικηγόρος και άριστος μουσικός και συνθέτης. Το τραγούδι «Κάθε Πρεβεζάνα» ήταν δικό του, μουσική και σύνθεση, όπως και τα τραγούδια «Το ρόδο του βούρκου», «Την αγράμπελη» του Βαλαωρίτη καθώς και το «Φιλί».

Άλλος μουσικός και χοροδοποιός ήταν ο Λευτέρης Παγγές. Ένα από τα τραγούδια του ήταν «Η βαρκούλα». Ήμουν και εγώ στην χορωδία του καθώς και η Αγνή Κουρεμένου. Μέχρι σήμερα όπου βρεθούμε με την Αγνή αρχίζει το τραγούδι, «Σκίζει η βαρκούλα τα νερά» και με καλεί να της κάνω σιγόντο.

Μια μέρα στο σούπερ-μάρκετ στον Μασούτη (πρόσφατα), στον πρώτο όροφο την συνάντησα και αμέσως άρχισε να τραγουδάει, εγώ σιγοντάρισα. Σταμάτησε ο κόσμος να ψωνίζει και μας κοίταζε. Ανταμώνσαμε πάλι στην παραλία, σε ένα στενό, που κουβέντιαζα με τον γιατρό Γιώργο Παπαμιχαήλ. Ήρθε κοντά η Αγνή και άρχισε να τραγουδάει, πάλι την σιγοντάρισα.

Έγινε αργότερα στην Πρέβεζα μια μεγάλη χορωδία με 30 άτομα, γυναίκες και άντρες. Η χορωδία αυτή είχε διακριθεί και στο εξωτερικό. Επίσης σχηματίστηκε και μια άλλη χορωδία με λαμπρά και αυτή αποτελέσματα. Την εποχή εκείνη έμενε στην Πρέβεζα ο μεγάλος μουσικοσυνθέτης Κίμων Μαρκής, που έφτιαξε πολλά τραγούδια. Αγάπησε πολύ την Αγνή Τσουκαλά, μια πολύ όμορφη κοπέλα.

Είχαμε την ατυχία να σκλαβωθούμε και να μείνουμε σκλαβωμένοι 400 χρόνια. Τότε ήταν που βγήκαν αθάνατα λαϊκά τραγούδια που ακούμε ακόμα μέχρι σήμερα. «Του Κίτσου, η μάνα», «Εγέρασα μωρές παιδιά», «Παρακαλώ σε σταυραϊτέ». Η μουσική δεν υπήρχε, αλλά δεν σταμάτησε η ποίηση, με πρώτο τον Ρήγα Φεραίο, «Ως πότε παλικάρια θα ζούμε στα στενά», καθώς και πολλοί πατριώτες μας που φύγανε στα ξένα, Σολωμός και λοιποί. Από το 1800 έως το 1910 πάνω από 250 ποιητές έγραψαν 400 ποιήματα. Μερικά από αυτά, μετά την απελευθέρωση, μελοποιήθηκαν, από ό,τι ξέρω. Η καντάδα ήταν τραγούδια μόνο με το στόμα, αλλά ήταν και μια μικτή χορωδία. Στην κατοχή, εκτός των άλλων ατόμων που τραγουδούσαν σε αυτήν, ήμουν και εγώ.

Σχολείο τουρκικό

Το σπίτι του Φωκά, της γυμνάστριας της Ρέντζου, ήταν κτήριο δώροφο και μακρόστενο. Ήταν τουρκικό Δημοτικό σχολείο θηλέων. Το λέγανε «Μεχτέπ». Εγώ έπαιζα μικρός μέσα στο εγκαταλειμμένο αυτό κτήριο.

Κατασκευή δρόμων

Οι δρόμοι της Πρέβεζας ήταν όλοι χωματόδρομοι, όχι μόνο οι αστικοί αλλά και υπεραστικός δρόμος Πρέβεζα-Ιωάννινα. Δεν υπήρχαν αυτοκίνητα παρά μόνο μεταφορικά ζώα, κάρα, χαμάλες και άμαξες που βούλιαζαν στη λάσπη τον χειμώνα. Όταν πρωτοήλθαν τα αυτοκίνητα, πρώτα τα φορτηγά, άρχισε η σκυρόστρωση

των δρόμων. Τα σκύρα, οι πέτρες, έπρεπε να σπαστούν, μηχανήματα δεν υπήρχαν.

Υπήρχαν όμως οι Αρβανίτες με τη γραφική τους φορεσιά. Το άσπρο παντελόνι, το γιλέκο με τα κεντίδια, μετά η πατατούκα (ένα είδος σακακιού, επενδύτη) και το άσπρο φέσι χωρίς φούντα. Παπούτσια πίγγες, σαν τσαρούχια χωρίς φούντα, με τη μύτη γυριστή προς τα πάνω. Τους θυμάμαι μέχρι και το 1935 περίπου.

Έφερναν από τα νταμάρια οι εργολάβοι τούς ογκόλιθους με τα κάρα και τα έριχναν δίπλα από τον χαλασμένο δρόμο, που θα έφτιαχναν σε όλο το μήκος του. Τότε οι Αρβανίτες τακίμια-τακίμια έπαιρναν κομμάτι-κομμάτι τον δρόμο και άρχιζαν με τις βαριοπούλες, μεγάλες και μικρές, να σπάνε τις πέτρες σε δύο μεγέθη. Ένα για τη βάση και ένα για μετά. Δούλευαν όλη την ημέρα, καθισμένοι πάνω σε μια πέτρα και, όταν πέρναγες, άκουγες το αδιάκοπο τραγούδι της πέτρας που έσπαγε «τσακ-τσακ», «τσουκ-τσουκ». Αλλά τραγουδούσαν και οι Αρβανίτες εκείνους τους πονόκαρδους αμανέδες.

Παρ' όλη τη βρόμικη δουλειά τους ήταν πεντακάθαροι. Όταν ερχόταν η ώρα της προσευχής, άφηναν τα πάντα και γονυπετείς προσεύχονταν στον Αλλάχ. Αφού έσπαγαν τις πέτρες, τις πόστιαζαν στη σειρά. Πρεβεζάνος δεν έσπαγε πέτρες, μόνο οι Αρβανίτες και καμιά φορά κανένας χωριάτης, που θα κατέβαινε για πρώτη φορά στην Πρέβεζα. Οδοστρωτήρας δεν υπήρχε, αλλά εργάτες με κορμούς δέντρων χτυπούσαν το οδόστρωμα και το έβρεχαν ταυτόχρονα. Το φαγητό τους το είχαν στον τορβά μαζί με το παγούρι τους, συνήθως ψωμί, ελιές, τηγανίτες, ένα είδος πίτσας. Δούλευαν 9 μήνες τον χρόνο εκτός από τον χειμώνα και το ραμαζάνι.

Κατασκευή σπιτιών

Δεν ήμουν καλός μαθητής στα μαθηματικά και στα αρχαία, αλλά μου άρεσε η ιστορία και η αρχαιολογία. Ό,τι έβρισκα το διάβαζα καθώς και ό,τι άκουγα το ρουφούσα. Άκουσα και έμαθα πολλές ιστορίες, αλήθειες και ψέματα στο κουρείο του πατέρα μου, από 8 χρονών παιδί, από τους πελάτες που ήταν διαφορετικού επιπέδου μορφώσεως και γνώσεων. Άκουσα και έμαθα κατά καιρούς αρκετά, καθώς ρωτούσα τους παλιούς σχετικά με τα σπίτια (την ανοικοδόμηση) της Πρέβεζας.

Στην Πρέβεζα, που είναι επίπεδη, για το κτίσιμο των κτηρίων της εκτός από τις πέτρες χρησιμοποιήθηκαν και υλικά όπως ξύλα, που είχε άφθονα (δάση από βαλανιδιές), κοκκινόχωμα και τσίγκο. Τα πρώτα σπίτια ήταν ξύλινα και μετά πλίνθινα (πλιθάρια).

Για να χτιστεί ένα σπίτι, δηλαδή ένα μεγάλο δωμάτιο με εξωτερική κουζίνα και αποχωρητήριο αργότερα, προσέφεραν εργασία όλοι οι γείτονες καθώς και άλλοι, έκοβαν τα ξύλα από τα δάση και τα χώνανε στην αμμουδιά για δυο χρόνια, μετά τα κόβανε σε καδρόνια και σανίδες με τα μεγάλα πριόνια (σάρες). Φτιάχνανε τον σκελετό με ξύλα που έπαιρναν από τους βάλτους. Μετά έφτιαχναν τα πλιθάρια, μάζευαν πέτρες, διαφορετικής προελεύσεως, από την επιφάνεια του εδάφους,

σκόρπιες, από τη Νικόπολη, από τη Λασκάρα, από τη θάλασσα (ξέρες) και κάνανε τα θεμέλια. Έφτιαχναν τους τοίχους βάζοντας ξυλοδεσιές γύρω-γύρω σαν τα σενάζ και μετά τη στέγη, η οποία ήταν μονόκλινη ή δίκλινη, όχι τρίκλινη και τετράκλινη. Πιθανόν δεν το επέτρεπαν οι γνώσεις τους και τα έξοδα, αλλά ήταν και μικρά τότε τα σπίτια, όλα ισόγεια. Μόνο το Διοικητήριο και τα δημόσια κτήρια ήταν πέτρινα ολόκληρα ή εσωτερικά πέτρινα και από πάνω πλίθινα και τσίγκος.

Με το πέρασμα του χρόνου άρχισε να κυριαρχεί η πέτρα, αλλά πάντα ξυλοδεσιές από βελανιδόξυλα, οι οποίες καταργήθηκαν με την εμφάνιση του μπετόν. Η πέτρα άρχισε να πελεκίζεται. Γινόταν και εισαγωγή πέτρας από τη Μάλτα (πορώδεις ψαμμίτες χρώματος κιτρινωπού). Την χρησιμοποιούσαν για τα δημόσια κτήρια ή γι' αυτά των πιο πλούσιων, με κάποια ποιότητα αρχιτεκτονικής στους αρμούς και στα σκαλίσματα της εξωτερικής επιφάνειας. Συνέβαλε δε πολύ το σίδηρο στα μπαλκόνια και στα καφασωτά παράθυρα, με την προσθήκη βέβαια και των βυζαντινών κεραμιδιών, με τα ακροκέραμά τους.

Οι αυλές περιμανδρώνονταν και άνοιγαν πηγάδια. Τα ενωμένα οικόπεδα, τα αδερφομοίρια, είχαν κοινό πηγάδι, μισό-μισό, στο σύνορο. Οι εξωτερικές πόρτες ανάλογα με την οικονομική ευχέρεια γίνονταν από χοντρό ξύλο, με σχέδια. Την πέτρα για την κατασκευή των κάστρων την έπαιρναν από το Ζάλογγο. Η εξόρυξη γινόταν με μπαρούτι, φουρνέλα και η μεταφορά με ζώα, χιλιάδες ζώα, επιταγμένα ή με πληρωμή. Οι μισοί Πρεβεζάνοι είχαν άλογα ή γαϊδούρια. Λένε ότι στην παραλία, κοντά στη Φανερωμένη, μέσα στη θάλασσα, ήταν ολόκληρος οικισμός από ψαρόσπιτα, ξύλινα σπίτια (Παλάδες). Ήταν συνήθως σπίτια ψαράδων.

Λέγεται ότι επί Τουρκοκρατίας η Πρέβεζα είχε 12.000 κάτοικους: 3.000 Τούρκοι, 3.000 Εβραίοι και 6.000 Χριστιανοί. Πού χώραγαν όμως όλοι αυτοί; Η Κοκκινιά δεν υπήρχε, ο Παντοκράτορας, τα Ματζίρικα και όλη η Πρέβεζα ήταν αραιοκατοικημένη, κάθε σπίτι είχε κήπο και αυλή. Σήμερα με τις πολυκατοικίες ο πληθυσμός είναι σχεδόν ο ίδιος!

Η συστηματική ανοικοδόμηση της Πρέβεζας άρχισε μάλλον από το 1810-1850. Όταν επισκεύασα το σπίτι της γυναίκας μου, το προικίο μου, που είχε κατασκευαστεί γύρω στο 1800, και έβγαλα την εσωτερική σκάλα, μέσα στα χαλάσματα βρήκα κεραμίδια, τούβλα συμπαγή, πέτρες από ποτάμι, πέτρες από τη θάλασσα, σπασμένα μάρμαρα, πέτρες από το βουνό και λάσπη από ασβέστη. Οι αυλόγυροι, τα κουλούρια ήταν ξερολιθιές, πέτρες απιθωμένες, χωρίς ασβέστη, χαμηλού ύψους. Κάθε σπίτι σχεδόν είχε το κοτέτσι του, για το κρέας και τα αβγά, ενώ τη μεγάλη κότα την έσφαζαν τα Χριστούγεννα, για σούπα.

Αεροδρόμιο

Το 1933, τον Ιούνιο, γινόταν μεγάλη συζήτηση στην Πρέβεζα για κάποιο αεροπλάνο που θα προσγειωνόταν στη Νικόπολη, σε μια σχεδόν βαλτώδη έκταση,

που άρχιζε από το διβάρι στο Μάζωμα και κατέληγε στον δημόσιο δρόμο, κάτω από τον λόφο που ήταν ο Άγιος Γιάννης ο Ριγανάς. Όταν έπεσε το μήνυμα ποια μέρα θα γινόταν η προσγείωση, από την Πρέβεζα μέχρι τη Νικόπολη όλοι οι δρόμοι ήταν γεμάτοι από ένα αλλοπρόσαλλο πλήθος που κινούνταν προς την περιοχή. Τους έτρωγε η περιέργεια να δουν το αεροπλάνο να προσγειώνεται στα πόδια τους. Πρεβεζάνοι όλων των ηλικιών, άνδρες και γυναίκες, όλοι χαμογελαστοί και ευτυχείς. Ο κόσμος βάδιζε σχεδόν για 7 χιλιόμετρα, περίπου 2 ώρες η πορεία. Άλλοι με ποδήλατα, με πατίνια, με το στεφάνι που το κυλούσαν. Με χαμάλες, κára με 4 ρόδες, με άλογα, με γαϊδούρια. Όλοι φώναζαν, τραγουδούσαν, γελούσαν, όλοι ήταν χαρούμενοι. Μαζί τους είχαν παγούρια, μπουκάλια με νερό, άλλοι με ούζο, ενώ άλλοι είχαν την πετσέτα με το πρόσφορο.

Επίσημος δεν υπήρχε κανένας, γιατί δεν είχαν καμία ειδοποίηση για το γεγονός. Όταν φτάσανε στον κατήφορο της Νικόπολης, έστριψαν δεξιά και κάθισαν στα πρανάη του λόφου του Αϊ-Γιάννη του Ριγανά. Παρέες-παρέες όλοι κοιτούσαν προς τα Γιάννενα. Μήπως και φανεί το αεροπλάνο. Κάπου-κάπου ακουγόταν μια φωνή:

—Να το, να το! Έρχεται!

Τότε, διά μαγείας, όλοι δεν έβγαζαν μιλιά. Αλλά το αεροπλάνο δεν φαινόταν πουθενά. Όταν απελπίστηκαν, άρχισε η επιστροφή στην Πρέβεζα. Άλλες δυόμισι ώρες για την επιστροφή στο σπίτι τους...

Πρεβεζάνικο λεξιλόγιο

Επιλέγω να καταγράψω στη συνέχεια μερικές από τις λέξεις που χρησιμοποιούσαμε στα παλιά χρόνια –και μερικοί χρησιμοποιούμε ακόμη– στην πρεβεζάνικη τοπολαλιά, καθώς σιγά-σιγά ξεχνιούνται:

αβαντζέρω= έχω να λάβω
αβέρτο= ανοιχτό, χωρίς φραγμό
αγιούτο=βοήθεια
αγκούσα= στενοχώρια, βάρος
αγρικάω= καταλαβαίνω, τείνω την προσοχή μου για να ακούσω
αλαμπρατσέτα= αγκαζέ
αλμπασία= λιποθυμία, φασαρία
αμαλαγιά= βόλεμα, αβόσκητο λιβάδι
αμπώχνω= σπρώχνω
ανάκαρα= κουράγιο, δύναμη
ανημπόρ'σα= αρρώστησα
άντζα= γάμπα
απίκο= επί τόπου, εδώ

απλάδι= βελέντζα, μάλλινο σκέπασμα
αποκοντριασμένος= κλεισμένος στον εαυτό του
αρβάλι= χάλκινος τέντζερης με χερούλι για να κρέμεται
αρίλογο= σίτα με μεγάλες τρύπες, μεταφορικά αυτός που μιλά συνέχεια
αφάλα= λαστιγένιο τόπι
αχαμνός= λιανός
αχλάς= περιουσία, ευμάρεια
βάισε= έγειρε από το βάρος
βακίζω= κόβω το ψαχνό του κρέατος και το κάνω κιμά με μεγάλο μπαλτά

βασινιά= το ανεπτυγμένο βάτο
βιζικάντ=κατάπλασμα που δύσκολα ξε-
 κολλάει από το κορμί
βλησίδι= αφθονία, πλούτος
βόγα= δύναμη, κάθε τι που γίνεται με
 δύναμη, με ταχύ τρέξιμο

γατσούμπρο= βατόμυρο
γιόκα= χοντρό ξύλο για να κόβουν επά-
 νω κιμά
γκανιάζω= λειώνω από το κλάμα, κλαίω
 πολύ
γκέβω= βουτάω ψομί σε σάλτσα
γκιζέρ'σα= γύρισα όλον τον κόσμο, περ-
 πάτησα πολύ
γκιτ= φύγε από εδώ
γκλάβα= κεφάλι
γόμπας= καμπούρης
γόμπιο= πύον
γούπατο= χαμηλό μέρος, βαθούλωμα
γραπώνομαι= πιάνομαι

έγκωσα= χόρτασα υπερβολικά
έντεσα= έμπλεξα, σκάλωσα

ζαβουρκιάρης ή **ζαβούρης**= αντιδρα-
 στικός, που κάνει πάντα το αντίθετο
ζαπακώνω= χτυπάω γερά
ζαπώνω= αρπάζω, οικειοποιούμαι
ζάφτι= εξαφανίζω κάτι, διάχνω κάποιον,
 πήγε χαμένο
ζάφτρα= κοίλωμα σε μία πλευρά από
 το κότσι
ζεμπίλι= πλεχτό ψάθινο μακρόστενο κα-
 λάθι
ζέρδελο= βερίκοκο
ζόγγος= πρήξιμο
ζόρκος= γυμνός
ζούκι= περνάω καλά, ωραία

θιαμένομαι= παραξενεύομαι, θαυμάζω

κακάβι= μεγάλη μπρούτζινη κατσαρό-
 λα για βράσιμο νερού
καλοπάικος= ήσυχος, υπομονετικός, υπά-
 κουος
καλοσκέρισα= έφαγα κάτι πρώιμο
καλτάκα= βρομιάρα γυναίκα
καμποφιόρι= κουνουπίδι
κανίσκι= καλάθι με φαγητό, σκεπασμέ-
 νο με ταφταδένιο πανί.
καρ'κόνομαι= πνίγομαι, κομπιάζω
καρατάρω= παρατηρώ επιφυλακτικά
καρκαλέτσι= κοκίτης
καταπιώνας= οισοφάγος
καφαγιάδα= η φόρμα των μαλλιών μετά
 το χτένισμα, τα μαλλιά του κεφαλιού
καφκί= μικρή ξύλινη λεκάνη
κιβούρι= μνήμα
κιμέρι= κομπόδεμα, πορτοφόλι
κλαμπαδόρα= κορνέτα, μουσικό όργανο
κογιονάρω= κοροϊδεύω
κοιλιώρεμα= ύπνος
κοιλιώρεψα= κοιμήθηκα
κοκαλίτσι= κουκούτσι
κοκόνι= κουτάβι, μικρό σκυλί
κοκοτσέλι= μικρό κοκοράκι
κολίγκια= τσόκαρα
κόπλα= ξύλα που βγάζει στη στεριά η
 θάλασσα ή το ποτάμι
κοσά= τρέξιμο
κοτάω= τολμώ, μπορώ
κότελο= γυναικείο εσώφορι ή ανδρικό
 μακρύ παντελόνι για τον ύπνο
κουκουμέλες= μανιτάρια
κουμάρ= τζόγος
κούρα= θεραπεία
κούρταλος= τελευταίος
κούτσ'φα= χαρούπια, ξυλοκέρατα, ο καρ-
 πός της κουτσουπιάζ
κούχτιο= πολύ γέρος, ξεχασιάρης
κρεπάρω= σκάω, νευριάζω
κρούπιασμα= δύσκολη απόδευση

κσ'φάρ= μεγάλο κομμάτι κρέας

λαβούρα= φόβος

λάκκα= μπαμπούνι

λάμνια= κακούργα, στρίγκλα γυναίκα

λαπάντε= καθαρός, -ή

λάσσα= αφιέρωμα σε εκκλησίες

λάστρα= τζάμι

λεβίθας= πολύ αδύνατος

λιάκαντας= ψηλός άνθρωπος με μακριά πόδια

λιγέν= λεκανίτσα

λιθοπάτ'μα= εξόγκωμα πατούσας

λιοβόρ= βορειοανατολικός άνεμος, γραίγος

λιόκια= όρχεις

λιψό= πίτα με καλαμποκάλευρο, μπομποτά

λόμπα= λακκούβα με νερό

λούγκα= ο βουβόνας

λουτά= αχτένιστη γυναίκα

μαξούλι= μικρό εισόδημα

ματζίρης= πρόσφυγας

μεσάλι= τραπεζομάντηλο

μιντέλα= μαξιλαροθήκη

μοτάντα= ένδυμα ύπνου ανδρικό

μουραμπάδες= αυτοσχέδιες ιστορίες

μούτελι= λάσπη μαύρη, παλαιά

μουτζουφλιά= φάσκελο, κατακέφαλος

μπ'κικίνια= χρήματα

μπακίρ= πεπόνι, το ίδιο με τα μπακίρια

μπαζεβάνος= περιβολάρης

μπερ'κιέτ= εύνοια της τύχης, πλούτος

μπεφάς= ενέχυρο, εγγύηση

μπεχάρ= άνθρωπος χαρούμενος

μπιζέρ'σα= κουράστηκα ψυχικά

μπίθας= πισινός

μπισκίρ= δώρο, τρόφιμα

μπιστούρ= ξυλοδαρμός, αυστηρή παρατήρηση

μπόντζος= ξύλινος εξώστης οικίας

μπονόρα= πολύ πρωί, με το χάραμα

μποξάς= δέμα ρούχων για ταξίδι

μπορμπολόι= μάζεμα ελιών μετά την κυρίως συγκομιδή, που γινόταν από τους φτωχούς για να πάρουν λίγο λάδι

μπούλμερη= πούδρα προσώπου

μπουμπλάνιο= φασαρία, οχλαγωγία

μπουχούρ= μυρωδιά, κολόνια

μυτιάζω= τρώγω λίγο φαγητό

να γέν'ς ξίκι= κατάρα, να φύγεις από τον τόπο σου

νεροκόντες= χιονίστρες

νισάφ= αμάν πια, αμάν στάματα

νιτερέσο= συμφέρον, ενδιαφέρον

νταβραντ'σμένος= καλοστεκούμενος, δυνατός

νταλάπας= κουτός, όχι ξύπνιος

ντάμφαρος= χαστούκι, μπάτσο

νταν κόρδε= πέθανε, ψόφησε, τα κόρδωσε

νταραβέρ= συναλλαγή, πολλή πελατεία

ντάσκα= μαθητική τσάντα

ντούκια= ύπνος, ξάπλωμα

ντουργού= με το έτσι θέλω

ξαμώνω= απλώνω χέρι δειλά, παίρνω θάρρος

ξεμπίνιασμα= ξεθέωμα, κούραση

ξεραθύμ'σα= μου έφυγε ο καημός για κάτι

ξεφ'σιάρης= κλανιάρης

ξίκικο= λιποβαρές

ολόβουλος= ολόκληρος

οντίζω= ομοιάζω

οργιό= δυνατός, κρύος καιρός (ίσως υψηλός τυρετός)

όρμπορος= κατάρα

πάη-γκόε= άμεση πληρωμή

παλάντζα= ζυγαριά

παντυχαίνω= φαντάζομαι
παρασόλι= ομπρέλα για τον ήλιο, αλε-
 ξήλιο
παρόλα= λέξη, κουβέντα με υπονοούμε-
 νο πειράγματος
παρτσινέβελος= αφεντικό
πασπαλιά= σούπα για γερόντια
πατατούκα= χοντρό πανωφόρι
πατσαλός, -ή= άσχημος, -η (εμφανισιακά)
πάφλας= μικρής αξίας αντικείμενο ή
 άνθρωπος
πεσκίρ= πετσέτα, πετσετάκι
πετρόλαδο= πετρέλαιο
πθούλια= μικρά σκουλήκια στο τυρί φέτα
πίμπλο= ματοτσινορο
πίπζα= κόρουζα, αρρώστια, κόττος (αλέ-
 κτωρ)
πίπνος= μαύρος πολύ
πλάνταξα= έσκασα από το κλάμα
πομοντόρι= ντομάτα
πονιάσ'κη= έφαγε πολύ
πουλίτσα= ράφι
πούντα= κρυολόγημα
πράτιγο= ανάρρωση
πρεμούρα= βιασύνη
προσ'νάδια= πίτουρα
πρυά= πυροφάνι με βάρκα και ασετιλίνη
πυκνάδα= κόσκινο, σίτα,

ραμπατσίνα= χρηματική ποινή, πρό-
 στιμο
ρεβάν= ταχύ περπάτημα αλόγου
ρεβερέντζα= υπόκλιση
ρεγάλο= δώρο
ρέκλα= κούραση
ρεμπεσκιές= νωθρός, τεμπέλης
ρεντίκολο= γελοίος
ρετσέτα= συνταγή
ρικέλα= κουβαρίστρα νήματος
Ρίγκω= υποκοριστικό του γυναικείου
 ονόματος Ειρήνη

ρογοβύζι= μπιμπερό
ροζολί= είδος λικέρ
ρον και κορόν= δύσκολο πράγμα για να
 γίνει, πολύ περπάτημα αναζήτησης
ρουποθέμελο= σάπιο πράγμα, πολύ γέ-
 ρος άνθρωπος

σαλαφός= χαζός
σαλμά= ξεβράκωμα, ελευθερία, ξεχαρ-
 βάλωμα
σαρλέβω= σκαλίζω, γυρεύω τροφή
σεκλέτι= στενοχώρια, παράπονο
σεργιάνι= περίπατος
σερδενές= φιλοδώρημα
σερμπέτ= σιρόπι, πολύ γλυκό
σκαλτσούνι= κάλτσα
σκαπέτ'σε= έτρεξε γρήγορα
σκαπέτα το= πέταξε το μακριά
σκάρ'σε= έσκασε μύτη, άρχισε να φαί-
 νεται
σκούβλο= βούρτσα ξεσκονίσματος ρού-
 χων
σκουτέλα= γαβάθα
σκουτιά= ρούχα, ενδύματα
σκρούμπος= ξεραμένος, καμένος
σουρ= ρεζίλι
σούργελο= δημόσιος εξευτελισμός
σουρτούκο= ενδυμασία
σπάρα= κουνήσου από τη θέση σου
σπερνά= βρασμένο σιτάρι με ρόδια, κα-
 ρύδια, κανέλλα, σταφίδες, που τα πή-
 γαιναν στην εκκλησία, σε ένα πιάτο,
 την παραμονή της γιορτής κάποιου
στουμπάω= πιέζω
σφ'ρίδα= στρογγυλό ελαιόπανο φτιαγ-
 μένο από βούρλα

φανάρι= κλουβί για τρόφιμα, όταν δεν
 υπήρχαν ψυγεία

χαλεύω= ζητάω